Tarih Okulu Dergisi (TOD)
Eylül 2014
Yıl 7, Sayı XIX, ss. 197-232.

Journal of History School (JOHS)
September 2014
Year 7, Issue XIX, pp. 197-232.

DOI No: http://dx.doi.org/10.14225/Joh543

FENER RUM PATRİĞİ IV. MELETİUS'UN İSTANBUL'DAN ÇIKARILMASI

Uğur ÜÇÜNCÜ[*]

Özet

Milli Mücadele zaferiyle Anadolu'nun bir Türk toprağı olduğu ispatlanmıştır. Yeni Türk Devleti'nin ve Cumhuriyetin temelleri atılmıştır. Milli Mücadelenin son yıllarında Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin dini lideri IV. Meletius'du. Meletius, Osmanlı kanunlarına aykırı bir usulle, İtilaf Devletlerinin aracılığıyla Patrik seçilmişti. Patrik olmasından itibaren Yunanistan lehine hareket etmiştir. O, Büyük Taarruz sürecinde dini, siyasi, içtimaı ve iktisadi açıdan Yunanistan'ın Anadolu davasına sınırsız destek vermiştir. Sadece ülkede değil uluslararası alanda da Türkiye aleyhine; Yunanistan lehine büyük çaba göstermiştir. Onun bu faaliyetlerini Türkler nefretle karşılamıştı.

Milli Mücadele zaferi sadece Yunanistan için değil İstanbul'da bulunan Fener Rum Patriki Meletius için de büyük bir yenilgi olmuştu. Lozan Konferansında Patrikhane'nin İstanbul'da kalması kabul edilmişti. Fakat artık sadece dini bir kurum olacaktı. Meletius ise yeni Türkiye'de Patrik olarak kalamayacaktı. Lozan Konferansındaki bu uzlaşıya göre Meletius İstanbul'dan çıkarılmıştır. Ardından istifa ettirilmiştir. Böylece Milli Mücadele sürecindeki faaliyetleri Meletius'a pahalıya mal olmuştur.

Bu çalışmada devrin arşiv vesikaları, gazeteleri, resmi kayıtları merkezinde Fener Rum Ortodoks Patriği Meletius'un İstanbul'dan çıkarılması süreci ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Milli Mücadele, İstanbul, Patrikhane, Meletius.*

[*] Doç. Dr., KTU Kanuni Kampüsü, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Uğur Üçüncü

The Removal of the Fener Greek Orthodox Patriarchate IV. Meletius from Istanbul

Abstract

With the victory of the National Struggle it was proved that Anatolia was a Turkish land. The new Turkish State and the Republic were founded. IV. Meletius was Fener Greek Orthodox Patriarchate's religious leader during the last years of the National Struggle. Meletius was elected as Patriarch in a manner contrary to the Ottoman laws, through Entente States. Meletius acted on behalf of Greece after being Patriarch. He gave limitless support to the Greece's Anatolian case religious, political, social, and economic aspects in process of the Great Offensive. He spent a huge effort in favour of Greece against Turkey not only in the country and also in the international arena. The Turks met his activities with disgust.

The victory of the National Struggle was a great defeat not only for Fener Greek Orthodox Patriarchate and also Patriarch Meletius in Istanbul. The Parties accepted to remain Patriarchate in Istanbul at the Lausanne Conference. But it would be only a religious institution. Meletius would not stay as Patriarch in the new Turkey. Meletius was removed from Istanbul according to Lausanne Conference's agreement and he was forced to resign. Thus, Meletius' activities in the process of the National Struggle were cost expensive to for him.

In this study, Fener Greek Orthodox Patriarch Meletius' removal process from Istanbul will be enlightened according to the archival documents, newspapers and official records.

Key Words: *The National Struggle, Istanbul, the Patriarchate, Meletius.*

GİRİŞ

Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi Türkiye tarihinin başından günümüze kadar içinde yer almış bir kurumdur. Bu durumun gelecekte de devam etmesi kuvvetle ihtimaldir. Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi kuruluşundan itibaren en önemli dönemlerini Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamıştır. Sultan II. Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra Patrikhane'yi özerk yetkilerle donatmış, Patrik seçilen II. Gennadios'a millet başı unvanı vermişti(Baş, 2005: 35). Patrikhane sonraki yıllarda iktidara gelen Padişahların da aynı tavrı göstermesiyle imtiyazlarını korumuştur. Fakat zamanla Osmanlı İmparatorluğunda ortaya çıkan ayrılıkçı Rum hareketleriyle işbirliği içine girmiştir(Baş, 2005: 37-38). Bu da Türklerin Patrikhaneye bakışının çekinceli hale getirmiştir. Patrikhane, özellikle Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşında yenilmesinden sonra Mütareke döneminde ortaya çıkan otorite boşluğundan fazlasıyla faydalanmış,

ulusal ve uluslar arası alanda Rumlar lehinde yoğun çalışmalarda bulunmuştur(Okur, 2002: 103). Bu süreçte Megali İdea[1] ülküsüne ulaşmak için Fener Rum Patrikhanesi öncülüğünde Mavri Mira gibi bazı kuruluşlar da teşkil edilmiştir(Atatürk, 1997: 1).

Patrik Nikola'nın azlinden sonra Elefterios Venizelos, ABD'de bulunan çocukluk arkadaşı ve Atina Metropoliti Meletius Meteksas'ın(Μελέτιος Μεταξάκης 1871-1935) Patrik seçilmesi yönünde çalışmalar yapmıştı(Toker, 2006: 222). Aslen Giritli olan Meletius, 1920'de Kıbrıs, 1918'de Atina metropolitliklerine getirilmişti. 1920'de Venizelos'un Yunanistan Başbakanlığından düşmesinden sonra Kral Konstantin tarafından Atina metropolitliğinden uzaklaştırılmıştı. Bunun üzerine Meletius İngiltere ve Amerika'ya gitmişti(Toker, 2006: 223). Neticede 8 Aralık 1921'de tartışmalı geçen seçim sonucunda Amasya Metropoliti Yermenos'un iki oyuna karşın Atina eski Başpiskoposu Meletius 16 rey alarak Patrik seçilmiştir(Macar, 2003: 80). Osmanlı vatandaşı olmamasına rağmen Batının baskısıyla, Osmanlı hukukuna aykırı olarak göreve başlayan ilk Patriktir(Arslan, 1995: 416;Topbaş, 2007: 44; Yıldırım, 2004: 71). Bu nedenle Osmanlı Devleti Patrikliğini tanımayacağını bildirmiştir(Toker, 2006: 224). Meletius ise İstanbul'da Rumlar tarafından sevinç gösterileriyle karşılanmış ve 6 Şubat 1922'de makamına oturmuştu(Atalay, 2001:136-137).

Patrik Meletius, Milli Mücadele sürecinde Yunanistan'ın Anadolu politikasına açık destek vermiştir. Başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletlerine çektiği telgraflarla Yunanistan'ın Anadolu davasına destek sağlamaya çalışmıştır(Topbaş, 2007: 44-45). Yunan çıkarlarına hizmet eden konuşmalar yapmış, Yunan Komiserliği ile birlikte Yunan ordusuna katılması için gönüllü ordu teşkil etmeye çalışmıştır(*BOA*, MV., 223/158, Lef.1). Patrikhane vasıtasıyla Anadolu'da savaşan Yunan askerleri için yerli Rumlara vergiler koydurmuştur(Atalay2001:138;Toker, 2006: 237). Patrikhane'yi adeta silah deposu haline getirmiştir (Toker, 2006: 237-239). Meletius, Hıristiyanlığın manevi gücünü fazlasıyla kullanmış, Dünya kamuoyunda, Türk Yunan Savaşını Müslümanlarla Hıristiyanların savaşı gibi göstermeye çalışmıştır(11 Ağustos

[1] Megola İdea fikri, 1787'de Kerson'da, Rus Çariçesi II. Katerina ile Avusturya İmparatoru II. Josef'in hazırladıkları ve İstanbul merkezli yeni bir Bizans Devletinin kurulmasıydı. Megola İdeayı geniş Yunanistan anlamında ilk defa 14 Ocak 1844'te Yunanistan Başbakanı I. Kollettes kullanmıştır. Megola İdeanın program ve hedeflerini ise iki büyük faktör: 1814-1876 arasında faaliyet gösteren Etniki Eterya programı ve Venizelos'un büyük Yunanistan programı belirlemiştir. Bkz. (Güler, 2007:10).

1922, 13 Ağustos 1922, *Hâkimiyet-i Milliye, 2; Yeni Adana, 2).* Amacına ulaşmak için siyaseti de fazlasıyla kullanmıştır(17 Ağustos 1922, 21 Ağustos 1922, 8 Ağustos 1922, *Hâkimiyet-i Milliye, 1; Babalık, 1; Akşam, 1).*

Büyük Taarruz'daki faaliyetleri ise Meletius'un Patrikliğinin sonunu getirecektir. Her şeyden evvel Meletius liderliğindeki Patrikhane Yunan ordusunun Büyük Taarruzda zafer kazanması için ayinler düzenlemiş, halkı Yunan ordusuna her anlamda yardım etmeye çağırmıştır(15 Eylül 1922, *Hâkimiyet-i Milliye, 1).* Meletius İstanbul'da Yunan Müdafaa-yı Milliye Teşkilatı ile işbirliği yaparak son bir hamleyle Türk ordusunun mağlup edilebileceğine inanıyordu. Bu inançla İstanbul'da silahlı gönüllü birliklerin teşkiline, silah dağıtımına, Ermenilerin Yunan davasına ortak edilmesine, kiliselerin askeri depo olarak kullanılmasına katkı sağlamıştır. Meletius liderliğindeki Patrikhane, Büyük Taarruzun sonlarında, Türkler aleyhinde, Rumları teskin edecek propagandalara da başlamıştı(*TİTE,* 55/165-1). Büyük Taarruz sonrasında cezalandırılmaktan korkarak Anadolu'yu terk eden Rumların kaçışlarını engellemeye çalışmıştır(7 Eylül 1922, 10 Eylül 1922, 10 Eylül 1922, 11 Eylül 1922, *Vakit,* 2; *Babalık,* 1; *İstikbâl,* 1; *Varlık,* 4). Yunanistan'daki siyasi işlere müdahil olmaktan geri kalmamış, Kral Konstantin ve Yunan Hükümetinden ziyade Venizelos'a yakın durmuştu(7 Eylül 1922, 7 Eylül 1922, *Vakit,* 2; *İkdâm*, 1). Venizelos'tan Büyük Taarruz sürecinde uluslararası destek sağlamada önemli katkılar elde etmeye çalışmıştır(14 Eylül 1922, *İkdâm*, 2). Uluslararası alanda Türkler aleyhinde propagandaları artırmıştı. Türkler aleyhinde birçok iddiaları içeren mektupları Batı'da siyasi ve dini temsilciliklere göndermiştir(15 Eylül 1922, *İkdâm*, 1). Avrupa başkentlerine gönderdiği temsilcilikler vasıtasıyla Anadolu'da Rumların soykırıma tabi tutuldukları iddiasında bulunmuştur. Meletius'un çabalarıyla Patrikhane'nin Sen Sinod Meclisi, bütün Hıristiyan dünyasını yardıma çağırmış ve seferberlik ilan etmiştir(Atalay, 2001:138).

Milli Mücadele sürecindeki özellikle de Büyük Taarruzdaki faaliyetlerinden dolayı Meletius'a ve Patrikhane'ye Türkiye'den büyük tepki yükselmiştir. Yunan Ordusunun Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde direniş gücünün kırılmasından itibaren Rumlar arasında Patrikhane'ye tepkiler artmıştı.

1. Milli Mücadele Sonrasında Meletius'a Tepkiler

Milli Mücadele sırasındaki tavrı nedeniyle Türkler Patrikhane ve başındaki Meletius'a karşı büyük bir nefret duymuştu. Özellikle Türk basını

Patrikhaneyi *"Türk düşmanı"* ve *"şer odağı"* olarak göstermiştir. Dumlupınar Meydan Muharebesiyle Yunan Ordusunun direniş gücünün tamamen kırılmasının ardından Yunan ordusu Türk askerleri karşısında eridikçe Rumların Patrikhane'ye ve Patrik Meletius'a olan tepkileri artmıştı. Patrikhane'ye ilk fiili tepki gösterenler arasında İstanbullu Rum tacirler gelmiştir. Bunun da en önemli sebebi, ticari kazanımlarının tehlikeye girmesidir. Zengin Rumların tepkisi Fener Rum Patrikhanesi için çok boyutlu zarara neden olmuştur. Zira siyasi nüfuz desteği sağlamanın yanı sıra İstanbullu Rum tacirler Patrikhaneye ciddi miktarda bağış yapan unsurların başında gelmekteydi. Tepkilerini sadece Patrikhane'ye bağışı kesmek olarak göstermemişler, aynı zamanda Meletius'a ağır hakaretler ederek ve fiili saldırı teşebbüslerinde bulunarak da göstermişlerdir. 4 Eylül 1922 tarihli Şevki imzalı Osmanlı istihbarat raporuna göre, Büyük Taarruzun başlamasıyla beraber İstanbul'daki Rum tacirler zaten ekonomik açıdan zarar görmüşlerdi. Yunan ordusunun art arda aldığı mağlubiyetler onların zararlarını artırmıştır. Bu gelişme, Rum tacirlerinin tavırlarında ciddi değişikliğe neden olmuştu. Artık Rum tüccarları işgal döneminde Türklere karşı izledikleri olumsuz tutumdan pişmanlık duyarak yeniden beraber yaşamanın yollarını aramışlardı. İşgal devresinde kendilerini yanlış yönlendirdiklerine, *"milleti uçuruma sürüklediklerine"* inandıkları İstanbul Patrikliğine ağır küfürler ve kötü sözler sarf ederek bir daha bu kuruma bağış yapmayacaklarını belirtmişlerdir. Aynı istihbarat raporuna göre İstanbul'daki diğer Rumlar da Patrikhane'ye tepkilerini had safhaya çıkarmışlardır. Meletius'un bütün milleti uçuruma sürüklediğini belirterek Meletius'a ağır küfürler savurmuşlar, bir daha Patrikhane'ye yardım yapmayacakları gibi Patrik Meletius'un emirlerini dinlemeyeceklerini belirtmişlerdir (*TİTE*, 40/183-183-1).

Yunan Ordusu'nun Türkler karşısında aldığı yeni yenilgiler Rumların Patrikhane'ye ve Patrik Meletius'a tepkilerini artırdı. 14 Eylül 1922 tarihli istihbarat raporuna göre 10 Eylül 1922 Pazar günü Patrik Meletius, düzenlediği bir ayinden sonra halka yaptığı konuşmada Yunan ordusunun Anadolu'yu tahliye etmekle beraber İstanbul'u işgal edeceğini bildirmiştir. Bunun için Yunan Hükümeti'nin paraya çok ihtiyacı olduğunu belirtmiş, halktan yeni fedakârlıklar yapmasını istemiştir. Bunun üzerine ayine katılanlardan çok sayıda vatandaş Patrik'e sert tepkide bulunmuş ve şu sözleri haykırmışlardı:

"P…k herif bizi soydunuz kiliselerde gümüş kandil kalmadı. Mahvettiniz şimdi nereye gideceğiz bizlere yer gösteriniz, Türklerin yüzlerine nasıl bakacağız."

Ardından başlarındaki şapkaları çıkararak Patrik'in yüzüne fırlatmışlardı. Birkaç kişi ise silahlarını çekip Patrik'i öldürmek istemişse de araya girenler tarafından engellenmişlerdir. Bu sırada bazı Rumlar, Patrik'i sürükleyerek kiliseden çıkarmışlardı. Meletius'a karşı halkın olası saldırısını önlemek için bir polis Patrikhane'yi korumakla görevlendirilmiştir(*TİTE*, Kutu: 55, Gömlek:87, Belge: 1). 1 Ekim 1922 tarihli *Şark* gazetesinde bildirildiğine göre Fener Rum Patrikhanesinde, Baş Papazlık Meclisinde yapılan toplantı *"oldukça tantanalı geçmiş, Ruhani ve Cismani üyeler birbirine girmişlerdi."* Sivil temsilciler, dini temsilcileri *"millet katilleri"* diye itham etmişlerdi(1 Ekim 1922, *Şark,* 2). Büyük Taarruzun Türk zaferiyle sonuçlanmasından sonra sadece yerli Rumlar değil, Rum gazeteleri de üsluplarını değiştirmeye başlamışlardı. Kendilerini içinde bulundukları duruma getirenlerin Meletius ve Venizelos olduğu yönünde yayınlar yapmışlardır(Toker, 2006: 247).

Meletius'un liderliğindeki Patrikhane'nin siyasi meselelere karışıp Yunanistan'ın çıkarları doğrultusunda hareket etmesi Türk Ortodokslarını da fazlasıyla rahatsız etmişti. Papa Eftim (Pavlos Karahisarithis*)* liderliğindeki Türk Ortodoksları, Fener Rum Patrikhanesiyle tüm bağlarını kesmişlerdir. Türk Ortodokslarının bu tavrı İstanbul'da bazı Rumlar tarafından desteklenmiştir. 18 Eylül tarihli *Akşam* gazetesinin bildirdiğine göre İstanbul'da oturmakta olan çok sayıda Rum toplantı yaparak Papa Eftim'e gönderdikleri mektupta kendisini Patrik tanıdıklarını bildirmişlerdir(18 Eylül 1922, *Akşam*, 1). Öte yandan Fener Patrikhanesinin Anadolu'da Rumlara zulüm yapıldığı ve zorla tehcir edildiklerine dair propagandalara Anadolu Rumları karşı çıkmışlardı. Erzincan'da bulunan Rumlar adına Filip oğlu Mihalaki, Trabzon, Giresun vb. yerler adına Deliyor oğlu Nikola imzalarıyla kaleme alınan tekzibnameyle Fener Rum Patrikhanesi'nin iddialarına cevap verilmiştir. Tekzibnamede Patrikhanenin *"Ruhani kisve altında şeytani emeller takip ettiği"* belirtilmiş, Anadolu Rumluğu ve Hristiyanlığı ile hiçbir şekilde ilgisi olmadığı ifade edilmişti. *"İstanbul Patrikhanesi'nin Anadolu'nun mesut ve bahtiyar olan Hıristiyanlarına bir felaket hazırlandığını anlayan"* TBMM Hükümetinin gerekli tedbirleri aldığı belirtilmiştir. Hükümetin, Patrikhanenin *"şerrinden"* dolayı kendilerini Anadolu'nun içerisine gönderdiklerini, her türlü ihtiyaçlarının

karşılandığı ifade edilerek Patrikhanenin iddiaları yalanlanmıştı(25 Kasım 1922, *Akşam*, s.2).

Yunanlılardan kurtarılan bölgelerde ikamet eden Türk halkının bazıları intikam duygusuyla hareket etmişlerdi. Her ne kadar gayrimüslim unsurlara saldırmanın idamla cezalandırılacağına dair Mustafa Kemal Paşa'nın kesin emrine rağmen, istenmeyen olaylar meydana gelmiştir. Bunlar arasında, halkın gayrimüslim din adamlarına saldırıları önemlidir. Saldırılar Yunanlılar tarafından uluslararası alana abartılı bir şekilde taşınarak propaganda malzemesi yapılmıştır. Özellikle İzmir Metropoliti Hrisostomos Kalafatis'in Valilik Binası'ndan çıkarken halk tarafından öldürülmesi fazlasıyla kullanılmıştır. Türk basını Hrisostomos'u öldürenler arasında Anadolulu Rumların olduğunu iddia etmişse de olay Yunanlıların Türkler aleyhinde mezalim iddialarında önemli bir koz olmuştu(10 Eylül 1922, 28 Eylül 1922, *İkdâm,* 1; *İstikbâl,* 1). 16 Eylül tarihli Atina telsizi İzmir Metropoliti Hrisostomos'un öldürüldükten sonra cesedinin caddelerde sürüklendiğini belirtmişti(*BCA,* 30..10.0.0/ 54.355..13). İzmir'deki bu gelişmeler İstanbul'da söylentiler şeklinde hızla yayılmıştır(*TİTE*, Kutu: 47, Gömlek:65, Belge: 1-2).

Milli Mücadelede Yunan ordusunun aldığı mağlubiyetler, Yunanlıları hayal kırıklığına uğratırken Türkleri sevinç içinde bırakmıştı. Türkiye'nin dört bir köşesinde elde edilen zaferler sevinç kutlamalarına dönüşmüştü. Kutlamalarda başta Patrikhane ve Meletius olmak üzere Milli Mücadele karşıtları hedef alınmıştı. 10 Eylül 1922'de İzmir'in kurtuluşu İstanbul'da Türklerin yoğun katılımıyla kutlanmıştı. Gece Darülfünunluların önderliğinde Beşiktaş ve Fener'de yaklaşık yüz bin kişinin katılımıyla büyük bir fener alayı yapılmıştı. Yürüyüş boyunca alay "*Yaşasın Mustafa Kemal Paşa, Yaşasın Büyük Millet Meclisi, Kahrolsun Yunan vesaire*" sloganları atmıştı. Göstericilerin bir kısmı vapurlarla Beşiktaş, Taksim ve Tatavla'ya, diğer bir kısmı Fener'e geçmişlerdir. Fener'deki alay Patrikhane önünde durmuş, itfaiye ve polis tarafından korunan Patrikhane önünde kısa bir protesto yapılmıştı. Ardından alay, gece yarısı Kâğıthane yoluyla Şişli ve Beyoğlu'na geçmişti. Gösterilerde sadece Patrikhane'ye tepki gösterilmemiş, Hürriyet ve İtilaf Binası, Yunan askeri temsilciliği ve *Peyâm-ı Sabâh* matbaası da göstericiler tarafından taşlanmıştı(11 Eylül 1922, 13 Eylül 1922, 12 Eylül 1922, 17 Eylül 1922, 14 Eylül 1922, *Hâkimiyet-i Milliye,* 2; *Babalık,* 1; *Açıksöz* 1; *İstikbâl,* 1; *Yeni Adana*, 2). Saldırılara uğrayan Patrikhane ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası büyük bir endişe duymuşlardı. Durumun vahametini görüşmek ve nasıl bir yol

izleyeceklerini tartışmak için görüşme trafiğini hızlandırmışlardı. 12 Eylül 1922 tarihli istihbarat raporlarına göre Hürriyet ve İtilaf Fırkası son gelişmeleri tartışmak ve yürütülecek tavrı belirlemek için Fener Rum Patrikhanesine bir heyet göndermişti(*TİTE*, 55/170-1; *TİTE*, 67/112-1).

2. Tepkiler Karşısında Meletius

Patrik Meletius, Büyük Taarruz sonrasında şahsına karşı yükselen tepkilerin de etkisiyle ciddi anlamda tavır değiştirmiştir. 7 Ekim 1922'de Galata'da Aya Nikolaos Kilisesinde başkanlık ettiği ayin sonrasındaki konuşması buna örnek verilebilir. Meletius, konuşmasında yaşananların bir sınav olduğunu ve korkuya kapılmak yerine Tanrı'ya bağlanmalarını söylemişti. Birbirlerini ve *"düşmanlarını"* sevmeleri gerektiğini öğütlemişti. Meletius ilginçtir Yunanlıların Trakya'daki Müslümanlar üzerindeki mezalimine dikkat çekmiş, bundan üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Kilisenin savaşı meşru yöntemler temelinde kabul ettiğini sözlerine eklemiştir(9 Ekim 1922, *Akşam*, 2).

Bu tavır değişikliklerine rağmen Meletius'un ve Patrikhanenin yeni Türkiye'de kalmaları oldukça zordu. Öyle ki Mudanya Ateşkes Antlaşması sonrasında Rumlar arasında Patrik Meletius ve Patrikhanenin geleceği ile ilgili endişeler daha da artmıştı. Patrikhane bünyesinde Sen Sinod ve İki Meclis sık sık toplanmaya başlamışlardı(11 Ekim 1922, *Akşam*, 3). Türk basını ise ilk defa Patrikhanenin İstanbul'dan çıkarılacağına dair haberleri vermişti. 12 Ekim 1922 tarihli *Akşam* gazetesinin iddiasına göre, İki Meclis, Patrikhanenin Selanik yakınlarındaki Aynoraz'a nakledilmesi kararını almıştı(12 Ekim 1922, *Akşam*, 1). 13 Ekim tarihli *Tevhîd-i Efkâr* gazetesi, *"Rum Patrikhanesi Göç Ediyormuş"* başlığıyla verdiği haberde Baş Papaz'ın Patrikhane'yi Aynaroz'a nakletmek istediğini belirtmiştir(13 Ekim 1922, *Tevhîd-i Efkâr*, 2). *İstikbal* gazetesi 17 Ekim 1922 tarihli sayısında *"Fener Patrikhanesi Kaçıyor"* başlığını atmıştı. Türk ordusunun İstanbul'a gireceğinin duyulması üzerine Patrikhane çevresinin korkuya kapıldığı ve Aynaroz'a kaçma hazırlıklarına başlandığını yazmıştı(17 Ekim 1922, *İstikbal*, 2). Türk basının yanı sıra İstanbul Rum basını da bu yönde iddiaları kamuoyuna taşımıştır. Buna göre, Meletius her ihtimale karşı Patrikhane'nin Aynaroz'a taşınması doğrultusunda Patrikhane Meclislerine teklifte bulunmuştur. Bununla beraber Meletius, gazetecilere verdiği demeçlerde kesin barış antlaşması imzalanmadan hiçbir kararın tatbik edilemeyeceğini söylemiştir(14 Ekim 1922 *Akşam*, 2). Meletius, Türk ve Rum basınından kamuoyuna aktarılan bu haberleri kesin bir şekilde yalanlamıştır.

Meletius'un bu demeci Patrikhane tarafından da desteklenmişti. Zira İki Meclis, 17 Kasım 1922'de Meletius'un başkanlığında toplanmış ve Patrikhane'nin İstanbul'dan hiçbir yere gitmeyeceğinde müttefik kalındığı belirtilmiştir(18 Kasım 1922, *Akşam*, 2).

Akşam gazetesi muhabiri, 1 Aralık 1922'de önemli bir gazetecilik başarısına imza atarak Meletius'la görüşme yapmıştır. Şüphesiz bu görüşmeyi kabul etmekle Meletius, mesajlarını Türk kamuoyuna ve TBMM Hükümeti'ne aktarmak istemiştir. 2 Aralık 1922 tarihli *Akşam* gazetesinde yayınlanan görüşme *"Bir Muharririmiz Rum Patriğiyle Konuştu"* başlığıyla kamuoyuna taşınmıştır. Muhabir, Meletius'la buluşmasına kadar Patrikhane'de karşılanışı ve Patrik'in odasına kadarki süreci kısaca tasvir etmiştir. 52 yaşında olduğunu söyleyen Meletius, muhabiri büyük bir nezaketle kabul etmiştir. Meletius'un masasının tam karşısında Venizelos'un büyük bir resmi de gözlerden kaçmamaktaydı. Patrik'in Türkçeyi çok iyi bilmemesi nedeniyle görüşme Fransızca gerçekleşmişti. Meletius, görüşmede öncelikle geçmişi hakkında kısa bilgi vermiştir(Kaya, 2004: 62-63; 2 Aralık 1922, *Akşam,* 2). Girit'te doğduğunu, 17 yaşında Kudüs'e gittiğini, 1918'e kadar Türkiye'de görev yaptığını belirterek Türk vatandaşı olduğunu vurgulamıştır. Muhabirin, kendileri için Venizelos taraftarı olduklarının söylendiğini belirtmesi üzerine Meletius, bir saniye durakladıktan sonra *"Venizelos taraftarı idim"* ifadesini kullanmıştır. Kendisinin her zaman, Türkiye ile Yunanistan'ın işbirliğine taraftar olduğunu, Venizelos'un da aynı fikri paylaştığını kendisine defalarca söylediğini belirtmişti. Türk ve Yunan milletlerinin birbirlerine çok yakın olduklarını, iki milletin dostluğunu sağlamanın gerektiğini ifade etmiştir. Özellikle, iki tarafın da hissi duygulardan sıyrılarak mantık ve akıl ilkeleri doğrultusunda hareket ederek anlaşma zemininde buluşulmasını istemiş, kendisinin bunun sağlanması için elinden geleni yaptığını söylemiştir.

Meletius, muhacirlik meselesine değinmiştir. Rum ve Türklerin yurtlarını terk etmelerine karşı olduğunu belirtmiş, Türkiye'de Rumların, Yunanistan'da Türklerin yaşamasının her iki devlet için faydalı olduğunu savunmuştur. Rumların Türklere düşman olmadığını, kendisinin Türklere karşı büyük bir hürmet beslediğini, Türklerin yaşamaya layık olduklarını ispat ettiklerini, vatanseverlikleri sayesinde mağlup Türkiye'yi galip duruma getirdiklerini ifade etmiştir.

Muhabir bu ifadelerinden yola çıkarak zor günlerde ülkeyi işgal edenlere güvenen İstanbullu Rumların kendisi gibi düşünmediğini ifade etmiştir. Bunun

üzerine Meletius, İstanbul Rumlarının yaptıklarına önem vermenin ağır başlı insanlara yakışmayacağını söyledikten sonra onların bu tavrını kendince haklı bir gerekçeye bağlamıştı. Ona göre, İstanbullu Rumlar bir cinnet durumuna gelmişlerdir. Galeyana gelmekte biraz haklı idiler. Zira İttihatçılardan çok çekmişler, tehcir, askerlik hizmeti onları çok yıpratmıştı. Özellikle Aralık 1917 Kanunu ki imam huzurunda nikâh kıyılması emrediliyordu. Meletius Rusların 1878'de Ayastefanos'a (Yeşilköy) geldikleri ve İstanbul'a girmelerine İngilizlerin engel oldukları zamanda, Rumların Türklerle beraber hareket ettiklerini belirtmiştir. Bu tavırlarının gerekçesini ise o dönemin Hükümetinin kendilerini tazyik etmemesine bağlamıştır. Artık savaş sırasında meydana gelen olayları unutmak gerektiğini, barış için başka çare olmadığını söylemiştir.

Muhabirin, Hükümet ile ilişkilerinin ne durumda olduğu sorusuna, şimdilik Hükümetin Patrikhaneye karşı nasıl bir tavır belirleyeceğini bilmediğini, Patrikhanenin görev ve sorumluluklarının ise yalnızca dini olduğunu, siyasetle hiçbir ilişkisi bulunmadığını belirtmiştir. Patrikhanenin Hükümetin emirlerini yerine getireceğini ifade etmiştir. Muhabir, Türk olduğunu söylememiş olsaydı Meletius'a, Dimitrios Gunaris ve arkadaşlarının idamı hakkındaki fikrini de soracağını fakat Türkiye Hükümeti vatandaşı olduğunu savunan bir *"dahi"*ye bu soruyu soramadığını belirtmiştir(2 Aralık 1922, *Akşam,* 2).

Meletius'un görüşmede dikkat çeken en önemli taleplerinden biri, İttihatçıların baskıları nedeniyle Yunanistan lehine hareket ettiklerini iddia ettiği Rumlar için TBMM Hükümetinden genel af ilan etmesidir. Meletius bu talebini diğer basın mensuplarına da bildirmiştir. Örneğin Behçet Kâmi tarafından yapılan *İleri* gazetesinde ve *Tarihimiz'de Rumlar, Patrikhane ve Yunancılık* adlı eserde yayınlanan röportajda şunlar aktarılmaktadır:

"Meletius bana, Türklerle Rumların asırlardan beri dostça yaşayıp geçindiklerini, aradaki bozgunluğun ise İttihat ve Terakki Hükümetinin bazı hatalarından ileri geldiğini anlatmaya çalıştı. Muhtelif suallerimle dallanıp budaklanan beyanatının sonunda: 'Mustafa Kemal Paşa bir gazidir. Galebelerin şanı mağlupları af etmekle olur" deyip kesti(Kami, 1923:3).

Meletius'un tavır değişikliğine rağmen TBMM Hükümetin kendisine ve Patrikhaneye bakışını değiştirmemiştir. Bu durum da Patrikhanenin geleceği adına TBMM ile ilişki kurmanın yolunu Meletius'un istifasını sağlayıp uygun birini Patrik seçmekte gören Rumların muhalefetini artırmıştır. Genelkurmay Başkanı Fevzi(Çakmak) Paşa 2 Aralık 1922'de Başbakan Rauf(Orbay) Bey'e, 3

Aralık 1922'de Başkumandanlığa gönderdiği birer tezkereyle Patrikhane'deki gelişmeleri aktarmıştır. Tezkereye göre, İstanbul'dan alınan bilgilere nazaran İstanbul Patrikhanesinde şiddetli bir ihtilal meydana gelmiştir. Çoğunluk, Patrik Meletius'u reddederek Anadolu Türk Ortodoks Patrikliğini tanımak fikrindedir. Rumlar, Ermeni Patrikliğinin Türklerle ilişkiye geçerek milletini kurtardığını, fakat Meletius'un kendilerini uçuruma sürüklemiş olduklarını ileri sürmüşlerdi(*BCA*, 30.10.00.00/109.724.4-2,3). 3 Aralık 1922'de Fevzi Paşa'nın Başbakanlığa gönderdiği bir başka tezkere de önemlidir. Buna göre İstanbul'da bir Rum Kilisesi Fevzi Paşa'ya 30 Kasım 1922 tarihinde bir talepte bulunmuştur. Rum Kilisesi, TBMM Hükümeti arzu ettiği takdirde Meletius'u makamından indirerek yerine birinin tayinini isteyeceklerini söylemiştir. Fevzi Paşa, Başbakanlığa durumu bildirmiş ve nasıl bir yol izleneceğini sormuştur(*BCA*, 30.10.00.00/109.724.4-4). Rauf Bey, aynı gün verdiği cevapta şunları ifade etmiştir: Meletius ile TBMM Hükümeti ilişki kuramayacağı gibi Fener Rum Patrikhanesinin eski imtiyazları da devam etmesi imkânsızdır. Bundan dolayı İstanbul Rumlarının Fener Patriğini indirip indirmemekte serbest bulundukları Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılmıştır(*BCA*, 30.10.00.00/109.724.4-5). Başbakan Rauf Bey, 5 Aralık 1922'de Hariciye, Dâhiliye ve Adliye Vekaletlerine de birer tezkere göndererek Fevzi Paşa'dan alınan Fener Patrikhanesine dair gelişmeler paylaşılmıştır(*BCA*, 30.10.00.00/109.724.4-1).

3. Lozan Konferansında Patrikhane ve Patrik Meletius Meselesi

TBMM Hükümeti Patrikhane'nin ve Patrik Meletius'un yurtta kalamayacağı düşüncesindeydi. Lozan Konferansındaki TBMM temsilci heyeti bu düşünceyi antlaşma metnine yansıtmaya çalışmıştır. Patrikhane meselesi Lozan'da ilk olarak dolaylı yönden ele alınmıştı. Lord Curzon'un başkanlığında 1 Aralık 1922'de *"Ülke ve Askeri Meseleler Komisyonu"* adıyla anılan Üst Komisyonda gündeme gelmişti. İsmet Paşa, burada Türkiye'de bütün Rumların mübadele edilmesini ve Patrikhanenin yurt dışına çıkarılmasını istemişti. 2 Aralık 1922'de ise İtalya temsilcisi Jules Cesar Montagna'nın başkanlığında kurulmuş olan Mübadele Alt Komisyonu toplantısında Patrikhane meselesi doğrudan ele alınmıştı. Burada İsmet Paşa Patrikhanenin kesin olarak Türkiye dışına çıkarılmasını talep etmişti. Yunan ve Müttefik Temsilcileri ise buna karşı çıkmışlardı (Atalay, 2001:201-202). Lozan görüşmelerinin ilk günlerinde diğer Türk temsilcileri de Patrikhane'nin İstanbul'da faaliyetlerine devam

edemeyeceğini, Patrik Meletius'un Türkler aleyhindeki çalışmalarından dolayı İstanbul'da ikamet etmesine izin vermeyeceklerini ısrarla belirtmişlerdir. (*TBMM GZC*, C.4, 1985: 6; 20 Aralık 1922, *Akşam,* 1). Türk Temsilci Heyetinden Rıza Nur, 16 Aralık 1922'de Alt Komisyonda Patrikliğin her zaman için siyasal faaliyetlerine devam edeceğini, vurgulamıştı(Meray, C.1, 2001: 327). Yeni hükümetin saltanatı kaldırarak Halifenin sadece dini görevini bıraktığını belirtmiş, şimdiye kadar siyasal bir organ olan Patrikhanenin Türkiye dışına çıkartılması gerektiğini ısrarla dile getirmişti(Meray, C.I, 2001:328-329). Buna karşın Yunanistan temsilcisi Venizelos Patrikhanenin İstanbul'dan çıkarılması fikrine şiddetle karşı çıkmış, bu şartlarda bir antlaşmayı Yunanlıların hiçbir zaman imzalamayacaklarını söylemiştir. Zira bu kurumun Türk olduğunu Yunanlı olmadığını belirtmiştir (Meray, C.I, 2001:328-329; 20 Aralık 1922, *Akşam*, 1).

Venizelos, Patrikhanenin ve Meletius'un geleceğine dair çok önemli bir öneride bulunmuştu. 25 Aralık 1922'de *Le Journal* gazetesine verdiği demeçte, Patrik Meletius'un Türklerin nazarında çok istenen biri olmadığını, Patrikhanenin İstanbul'da bırakılması halinde Meletius'un görevden alınabileceğini, bu konuda anlaşmaya varıldığı takdirde Patrik'e ayrılmasını ilk söyleyecek kişinin kendisi olacağını bildirmiştir(Macar, 2003: 103). Meletius ise başkanlık ettiği ayinlerde Lozan Konferansı'na dair beklentilerini ortaya koymuştur. Örneğin 24 Aralık 1922 Pazar günü Aya Nikolaos Kilisesi'ndeki ayinden sonra yaptığı konuşmasında buhran günlerinin biteceğini, Lozan'da dünyanın güçlü devletlerinin girişimleriyle kesin bir barışın gerçekleşeceğini belirtmiştir. Lozan Konferansından barışın çıkması için dua etmiştir(26 Aralık 1922, *Akşam*, 2). Patrikhane Meclisinde ise Meletius aleyhinde sesler her geçen gün artmıştı. İlk olarak Meletius'un istifa edeceğine dair iddialar yükselmişti. 28 Aralık tarihli *Proya* gazetesinin bildirdiğine göre, Patrikhane Meclisi'nde büyük bir buhran vardır. Cismani ve Ruhani Meclisi azaları arasında Meletius'un istifasına dair tartışmalar yaşanmıştır. *Proya*'nın haberi Rumlar arasında ve Patrikhanede büyük yankı uyandırmıştır. 29 Aralık 1922'de toplanan İki Meclis'te Meletius taraftarları, haber ile ilgili itirazlarda bulunmuşlardır. Meletius da Rumca yayınlanan gazete yazarlarını İki Meclis'in bitmesinden sonra Patrikhane'ye davet ederek istifa meselesi hakkında kendilerine beyanda bulunmuştu. Meletius, *Proya*'nın Patrik'in istifasına ve bu meseleden dolayı cismani ve ruhani azalar arasında anlaşmazlığın olduğuna dair haberini kesin bir şekilde yalanlamıştır. Bu buhranlı zamanlarda asılsız haberlerin yazılmamasını

istemiştir. Meletius'un bu tekziblerine rağmen *Proya* 29 Aralık 1922 tarihli sayısında haberinin doğru olduğunu savunmuştur(30 Aralık 1922, *Akşam*, 2).

Lozan Görüşmeleri sürerken 25 Aralık 1922'de Mustafa Kemal Paşa, *Le Journal* muhabiri Paul Herriot'a Çankaya'da verdiği demeçte Patrikhane hakkındaki düşüncelerini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Demecinde Patrikhanenin artık Türkiye sınırları içerisinde kalamayacağını ifade etmiştir. *"Arabozuculuk ocağı"* olarak ifade ettiği Patrikhane'nin gerçek yerinin Yunanistan olduğunu belirtmiştir(*ASD,* 2006: 414). Lozan Görüşmelerinin 4 Ocak 1923'teki oturumunda Türk Temsilci Heyeti, Patrikhanenin İstanbul'dan uzaklaştırılmasını resmen istemiştir. Heyet, son savaş sırasında Patrikhanenin Devlete karşı tutumunun düşmanca olduğuna dikkat çekerek, İstanbul'da kalmasının yeni anlaşmazlıklara neden olacağını ifade etmiştir. Patrikhane'nin Aynaroz'a (Mont Athos) taşınabileceğini belirtmiştir. Venizelos başkanlığındaki Yunan Temsilci Heyeti ise bir kez daha Patrikhanenin İstanbul'da kalmasının vazgeçilmez olduğunu savunmuştur. Heyete göre, Patrikhane İstanbul'dan çıkarılsa dahi *İstanbul Patriği ve Başpiskoposu* unvanını taşıyacaktır. Buna karşın Türk Temsilci Heyeti görüşünden vazgeçmemiştir(Meray, C.I, 2001:341-342).

Patrikhanenin ve Meletius'un ülkeden çıkarılmasına dair talepler Lozan Konferansı'nda dile getirilirken TBMM'de konu gündemden düşmemişti. 3 Ocak 1923'te Isparta Mebusu Hüseyin Hüsnü Bey, Lozan Konferansı görüşmeleri çerçevesinde Başbakan *"Rauf Bey'e Patrikhaneler İstanbul'da kalacak mı?"* sorusunu yöneltmiştir. Rauf Bey'in Fatih zamanından beri Türklerin iyi niyetli yaklaşımlarına karşın Patrikhanenin hıyanet içerisinde bulunduğunu hatırlatarak *"Biz artık aynı hatayı tekrar etmek istemiyoruz ve edemeyiz ve biz etmek istersek bu millet müsaade etmez."* yönündeki cevabı milletvekillerinin alkışlarıyla karşılanmıştır. Bazı milletvekilleri *"Aynaroz'a, Atina'ya gitsinler"* diye bağırmıştır(*TBMM ZC*, D.1,C.26, 1960: 154) Trabzon Milletvekili Hüsrev Bey ise *"Bir fesat ocağı"* olarak değerlendirdiği Patrikhanenin Türkiye'den çıkarılması, özellikle Meletius'un kanunlar gereğince cezalandırılması gerektiğini belirtmiştir(*TBMM ZC*, D.1, C.26,1960: 164). TBMM'de bir gün sonraki müzakereler sırasında Konya Mebusu Refik Bey'in, *"Namus ve mukaddesatını her şeyin fevkinde olarak müdafaa etmesini öteden beri bilen ve tatbik eden milletimiz artık o haydutları, o yılanları sinesinde beslemeyecektir"* ifadesi bravo sesleriyle karşılanmıştı (*TBMM ZC*, D.1, C.26,1960: 179). Rize Mebusu Abidin Bey ise *"Patrikhane artık Atina'da mı,*

yoksa Lloyd George'un evinde mi, nerede teşkilât yaparsa yapsın... Ruhani, cismani bilmem ne filân falan artık yoktur, mülgadır. Bunlar kireç, kuyusuna atılmıştır..." Abidin Bey'in bu sözleri karşısında milletvekilleri Aynaroz'a diye bağırmışlardı. İlginç olan Abidin Bey'in buna verdiği yanıttır. Abidin Bey: *"Aynaroz'u da alacağız. Merak etme benim orada da gözüm vardır."* ifadelerini kullanmıştır (*TBMM ZC*, D.1, C.26,1960: 181).

Lozan Konferansında 10 Ocak 1923 Çarşamba günü Lord Curzon başkanlığında Ouchy Şatosunda yapılan toplantıda Patrikhane meselesi bir kez daha gündeme gelmiştir. Türk Temsil Heyeti, Patrikhane'ye Fatih Sultan Mehmet zamanında geniş yetki ve imtiyazlar verildiğini hatırlatmıştır. Patrikhanenin bu yetkileri, siyasal amaçları için kullandığını ifade etmiştir. Heyet, bir diplomatik hamle yaparak Rumların yerlerinde bırakılmasını, Patrikhanenin kaldırılması şartına bağlamak istemiştir. Montagna, sorunun çözülmesini Alt Komisyon adına İngiltere Temsil Heyeti Başkanı Lord Curzon'dan rica etmiştir. Lord Curzon ise Patrikhanenin geleceği ile ilgili bir teklifte bulunmuştur. Onun teklifine göre, Patrikhane siyasal niteliğinden sıyrılmalı, sadece dini bir kurum olarak İstanbul'da kalmalıydı. (Meray, C.I, 2001:323-325). Lord Curzon'un önerisi Lozan Konferansına katılan diğer devletler tarafından da benimsenmişti. Fransız Temsilci Heyeti, yaptığı konuşmada Patrik'in aynı zamanda İstanbul Başpiskoposu olduğundan, Ortodoks topluluğunu, ruhani liderden yoksun bırakılamayacağını belirtmiştir. Amerika Temsil Heyeti, Patrikhanenin İstanbul'da bırakılması yönünde Amerikan kamuoyunun büyük bir bölümünce açıklanan istekleri bildirmiştir. Romanya Temsilcisi M.Diamandy, yüzyıllardır İstanbul'da bulunmakta olan Patrikhaneye karşı bir oldu-bittinin yapılması halinde Romanya'nın dinsel duygularının yaralanacağını ifade etmiştir(Meray, C.I, 2001:338-339). Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Temsilcisi M.Rakitch, Patrikhanenin ortadan kaldırılması halinde Hristiyanlar arasında Türkler aleyhine bir tavır oluşabileceğini belirtmiştir. Yunanistan Temsilcisi Veniselos, Patrikhanenin beş yüzyıldan beri Osmanlı İmparatorluğuyla birlikte olduğunu ilk defa Türk Hükümetinin ondan yakındığını söylemiştir. Lord Curzon'un önerisine katıldığını, bununla beraber evlenme ve boşanmanın Ortodoks Kilisesince yapılan kutsal bir tören olduğu için Patrikhane tarafından icra edilmesini istemiştir. Venizelos, Yunan Temsilci Heyeti olarak, Türk Hükümeti, Lord Curzon'un teklifine katılması halinde şimdiki Patrik Meletius'un çekilmesini kolaylaştıracağı sözünü vermiştir (Meray, C.I, 2001:328-330). İsmet Paşa,

Patrikhanenin bundan böyle siyasi işlerle uğraşmayacağı, sadece dini işlerle yetineceği konusunda, Konferans önünde, Müttefik Temsilci Heyetlerinin ve Yunan Temsilci Heyetinin yapmış oldukları resmi konuşmaları ve verdikleri garantileri geçerli saymıştır. Bu anlamda İsmet Paşa Patrikhanenin İstanbul'dan çıkarılması teklifinden feragat etmiştir. Lord Curzon, Türk Temsilci Heyetinin bu kararını sevinçle karşılamıştır (Meray, C.I,2001: 332; 15 Ocak 1923, *Akşam*, 1). Böylece *"Patrikhane artık kesinlikle siyasetle uğraşmayacak, sadece Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin vatandaşları olan Rum Ahalinin dinî(nikah, boşanma, vaftiz v.b.) vecibelerini yerine getirecek bir kurum olarak kalacaktır"* (Çelik, 1998: 7).

Fener Rum Patrikhanesinin İstanbul'da bırakılmasının kararlaştırılması Patrikhane ve Meletius tarafından memnuniyetle karşılanmıştı(17 Ocak 1923, *İstikbal*, 1). 14 Ocak'ta Meletius, yönettiği bir ayinden sonra Sinod ve Cismani Meclisleri azalarıyla çok sayıda vatandaşa Patrikhanenin İstanbul'da kalmasına dair Lozan'da çıkan kararı tebliğ etmiştir. Ayrıca Lozan'da kabul edilen bu gelişme, Patrikhane'ye bağlı kiliselere de bir tamimle duyurulacaktı(16 Ocak 1923, *Akşam*, 2). Lozan Konferansındaki karar Türkler arasında ise tartışma yaratmıştır. Kararı eleştirenlerin başında Mustafa Kemal Paşa vardır. Lozan'da varılan uzlaşmaya rağmen Patrikhane'nin yeni Türkiye sınırları içinde bırakılamayacağını 20 Ocak 1923'te *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesine verdiği beyanatla ifade etmiştir. (Baş, 2005: 60; Şahin, 1980; 203). TBMM'de de Patrikhanenin İstanbul'da kalması eleştirilere maruz kalmıştır. Buna karşın, Lozan Türk heyetinde bulunan Dr. Rıza'nın deyimiyle Patrikhane, artık *"pençemizin altında bir Papaz gibi İstanbul'da her şeyden tecrit edilmişti"* (*TBMM GZC*, C.4, 1985: 7).

4. Meletius'un İstifası İçin Yapılan Baskılar ve Patrikhane Saldırısı

Patrikhane ve Patrik Meletius'un geleceğini belirleyecek en önemli gelişme hiç kuşkusuz Lozan Konferansında alınan karardı. Lozan Konferansında alınan karar gereği Meletius'un istifası için çok yönlü baskılar yapılmıştı. Bu baskıları başta Venizelos olmak üzere İstanbul'daki muhalif Rumlar yapmıştı. TBMM Hükümeti ise Rumlar arasındaki Meletius anlaşmazlığına Patrikhanenin iç meselesi olarak bakmış, sessiz kalmayı tercih etmiştir.

Yunanistan'ın Lozan Konferansı'ndaki temsilcisi Venizelos, daha Lozan'dayken Meletius'la ilgili gelişmeleri ortaya koymuştu. Lozan'daki

Yunanistan basınına verdiği demeçte, Patrikhane'nin İstanbul'da kalacağı sonucunu iletmiştir. Bununla beraber barışın imzalanmasından sonra Patrik Meletius'un Patriklikten istifa etmesi gerektiğini ifade etmiştir(14 Ocak 1923, *Akşam*, 1). Venizelos bundan sonra, Meletius'un istifasını sağlamak için yoğun faaliyetlere girişmiştir. Yunan milletinin çıkarları için Patrik makamından istifasını isteyen bir telgrafı Meletius'a göndermiştir. Meletius, bu çağrıya başlangıçta olumsuz cevap vermiş, şimdilik Patrik makamını terk etmenin uygun olmadığını ifade etmiştir(25 Şubat 1923, *Tevhîd-i Efkâr*, 2). Patrik Meletius'un istifası için Venizelos tarafından sürdürülen faaliyetler kısa zamanda sonuç vermiş, Rumlar arasında Patrik hızla itibarsızlaşmıştır(27 Mart 1923, *Akşam*, 2). Rum cemaat içinde ortaya çıkan ve her geçen gün artan anlaşmazlık nihayetinde şiddete dönüşmüştü. İstanbul'da kalmayı düşünen ve bu anlamda yeni TBMM Hükümetiyle işbirliği içinde olunmasını arzulayan Rumlar, Meletius'un bir an önce istifa edip gitmesini yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardı. Bunun için Galata Kilisesi öncülüğünde muhalif Rumlar 1 Haziran 1923'te toplanarak Patrikhane'ye baskın yapmışlar ve Meletius'un istifasını istemişlerdir (2 Haziran 1923, *Tevhîd-i Efkâr,* 1).

Genelkurmay Başkanlığı'na gönderilen rapora göre olay şöyle cereyan etmiştir: 1 Haziran 1923 saat 11'de yaklaşık 400 kadar Rum Patrikhane içinde toplanmıştır. O sırada toplantı halinde bulunan Ruhani Meclisini dağıttıktan sonra sloganlarla Meletius'un istifasını istemişlerdir. Bu gelişmenin haber alınması üzerine Fener ve Unkapanı Polis Merkezlerinden polisler Patrikhane'ye gelerek güvenliği sağlamışlardı. Yapılan incelemelere göre: Protestoya katılan Rumları, Galata, Tatavla, Beşiktaş, Ortaköy, Kumkapı, Papazköprüsü ve Beyoğlu cemaatlerini temsilen oluşturulmuş bir heyet sevk ve idare etmekteydi. Bu heyette şunlar vardı: Galata Rum Kiliseleri Mütevellisi Boya Tüccarı Damianos Damianidis, Galata Kilisesi Mütevellilerinden Dava Vekili Vasilios Andriadis, Aya Nikolaos Kilisesi Mütevellisi Vasilos, Mekteb Mütevellisi Nikolakis. Protestocular, Meletius'u bulunduğu odadan salona ve oradan aşağıya kadar indirmişlerdi. Buna karşın Meletius kesinlikle istifa etmeyeceğini ve baskı devam ettiği takdirde Barış Antlaşmasından sonra dahi Patrik makamında kalacağını söylemekten çekinmemiştir. Protestocular, saat 17.30'a kadar eylemlerini sürdürmüşlerdi. Sonuçta Meletius'a üç gün süre vermişlerdir. Aksi takdirde üç gün sonra binlerce kişi olarak geleceklerini ve zorla Meletius'u Patrikhane'den atacaklarını ve kendilerinin Türk vatandaşı

olmaları nedeniyle artık yabancı kuvvetleri önemsemeyeceklerini belirtmişlerdir (*BCA*, 30.10.00.00/109.724.12-2).

2 Haziran tarihli *Vakit* gazetesine göre olay şöyle olmuştur: Saat dokuz buçukta gelen vapurlardan, kafile kafile Rumlar Fener İskelesine çıkmışlardı. Buradan Patrikhane'ye doğru giderlerken, yeni katılanlarla birlikte kalabalık 400 kişiyi aşmıştı. Bu sırada Patrikhane Meclisleri toplantı halindeydiler. Meletius da toplantılara iştirak etmekteydi. Kafileler sloganlar atarak Patrikhane içerisine girdiler. Bazı Papazlar onları ikna etmeye çalışmışlarsa da başarılı olamamışlardır. Protestocular, *"Cehenneme Kadar, Cehenneme Kadar"* sloganları atmışlardı. Başlarında orta boylu, gözlüklü sarışın biri olan Galata Kilisesi Umum Mütevelliler Katib-i Umumisi Damyanos Damianidis, Dava Vekili Vasilios Vasilios Andriadis ve Aya Nikolaos Kilisesi Mütevellisi Vasilos'tan oluşan bir heyet vardı. Bunlar kesin olarak Meletius'un istifasını istiyorlardı. Dört yüz kişi toplantı salonlarına dağılıp hücum etmişlerdi. Toplantı halinde bulunan Papazları dışarı çıkarmışlar, kapıları kilitleyip, telefon tellerini kesmişlerdir. Meletius, iskemlesinde otururken bulunmuştu. Propaganda heyeti Meletius'tan derhal çıkıp gitmesini istemişti. Meletius, sebebini sorunca heyet: *"Sebep, filan yok... Biz seni istemiyoruz"* demiştir. Bu sırada propagandacılar *"defol! dışarıya, dışarıya"* sloganları atmışlardı. Meletius, sessizce yanındakilerden Türk Polisini çağırmalarını istemiştir. Göstericiler ise Meletius'un masasının etrafını sarmışlardı. Meletius, etrafını saran ve kendisine hücum eden yedi sekiz göstericiyi kendi kuvvetiyle yere sermeyi başarmıştı. Bunun üzerine Meletius'a saldıranların sayısı artmış, yumrukla ve küfürle sürütülerek onu en aşağı kata kadar indirmişlerdi. Meletius'un çehresi sapsarı kesilmiş ve baygınlık geçirerek koltuğa yığılmıştı. Bu sırada Türk polisi gelmiş ve gerekli tedbirleri almıştır. Polisin gelmesiyle kurtulan Meletius, Merkez Memuru Hüsnü Bey'e tekrar tekrar teşekkür etmiştir. Meletius, heyete kendisinin çoğunluğun arzusuyla Patrik makamına seçildiğini, tekliflerini ise düşüneceğini belirtmiştir. Heyet, Meletius'a üç gün süre vermiş ve üç gün sonra çekilip gitmezse daha fazla kişiyle gelip kendisini dışarıya atacaklarını belirtmiştir. Protestocular ise kiliselerin ve meclis odalarının anahtarlarını görevlilere teslim etmişler ve saat beşi geçerken protestocular : *"Üç gün sonra!"* sloganları atarak dağılmaya başlamışlardı (2 Haziran 1923, *Vakit*, s.1).

Protesto sırasında Patrikhane Papazlarından İstavri de protestocular tarafından darp edilmişti(4 Haziran 1923, *Akşam*, s.1). Meletius, bu olaylardan oldukça üzüntü duymuş, şimdiye kadar böyle bir hadiseye rastlamadım diyerek

ağlamıştır(2 Haziran 1923, *Vakit*, 2). Bununla beraber geri adım atmama kararı almıştı. *Akşam* gazetesi muhabirine verdiği demeçte istifa etme niyetinde olmadığını belirtmiştir. Barış Antlaşmasından sonra istifa etmeye niyetinin olduğunu fakat şimdi baskı kurulması halinde istifa etmeyeceğini söylemiştir. İstifa etmeme kararlılığını şu sözlerle ifade etmiştir: ... *Beni assınlar, öldürsünler, parçalasınlar, fakat buradan çıkmam, istifa etmeyeceğim..." (*2 Haziran 1923, *Akşam*, 1).

Yaşanan bu olaylar TBMM Hükümeti tarafından yakından izlenmekle beraber, Rumların içişlerini ilgilendirdiği gerekçesiyle herhangi bir müdahalede bulunulmaktan kaçınılmıştır. İstanbul Valisi Haydar Bey, Merkez Kumandanı Selahattin Adil Paşa ve Polis Müdür Vekili Vehbi Bey *Tevhîd-i Efkâr* gazetesine verdikleri demeçlerde bunu ifade etmişlerdi. Polis ve jandarma müdahalesinin ve takibatının ancak Patrikhane'deki gelişmelerin asayişi bozması halinde gerçekleştirileceğini belirtmişlerdir. Olayın mahiyetiyle ilgili Türk basınında en ilginç tepkiyi *Tevhîd-i Efkâr* gazetesi vermişti. Gazeteye göre, 1 Haziran olaylarının sebebi bazı Rumların Meletius'u feda ederek İstanbul Rumlarının dört sene yaptığı *"sınırsız hıyanetlerini"* unutturmaktır. Buna karşın İstanbul'daki Rumların büyük çoğunluğu onlar gibi düşünmemekte, Meletius'u desteklemeye devam etmektedirler (3 Haziran 1923, *Tevhîd-i Efkâr,* 2).

1 Haziran'daki bu olay, yerli Rumlar arasındaki ayrışmayı keskinleştirmiştir. Şu da kolaylıkla ifade edilebilir ki Meletius'a destek olanların sayısı karşı olanların sayısına oranla oldukça fazlaydı. Onlar da Meletius lehine harekete geçmişlerdir. Meletius yanlıları 1 Haziran olayının intikamını alma adına 20 palikarya ile akşam yedide Panagia Kilisesine giderek burada Kilise Mütevellilerinden Papadopulos'u dövmüşler ve kilise kasasını kırarak içinden yedi yüz lirayı almak isterlerken zabıta tarafından engellenerek dağıtılmışlardı. Buradan kaçanlar 1 Haziran olayına destek veren diğer kiliselerden Aya Nikolaos ve Hristos Kiliselerine uğrayarak saldırılarına devam etmişlerdi. Polisin tedbirleriyle asayiş sağlanmıştır. Olayla ilgili bazı göstericiler tutuklanmıştır (3 Haziran 1923, *Vakit*, 2). Patrikhane meclisleri de Meletius'a desteklerini sürdürmüşlerdir(4 Haziran 1923, *Tevhîd-i Efkâr*, 3). Meletius'a karşı yapılan saldırı Ortodoks çevresinde önemli bir kesimde tepkiyle karşılanmıştır. 2 Haziran 1923 tarihli İstanbul'daki Rumca gazeteler, Patrikhaneye ve Meletius'a yapılan protestoları şiddetle eleştirmişlerdir. *Proodos* gazetesine göre, Patrikhane olaylarından dolayı İstanbul Rumlarının

pek çoğu derin üzüntü duymuşlardır. Dün sabahtan beri birçok Rum Patrikhaneye giderek Meletius'un sağlık durumunu sormuştur. Patrik Meletius, ziyaretçileri özel odasında kabul etmiştir. Sen Sinod Meclisi Metropolitleri, Pan Ortodoks Meclisi'nin Sırp ve Romanya temsilcileri, cismani azalardan Karamanoğlu ve Mistakidis, Meletius'u ziyaret etmişler ve üzüntülerini dile getirmişlerdir. Yine yabancı gazete muhabirleri Meletius'u ziyaret etmişler ve kendisiyle mülakatlarda bulunmuşlardır (4 Haziran 1923, 3 Haziran 1923, *Akşam*, 1; *Vakit*, 2).

2 Haziran 1923'te Ruhani ve Cismani Meclisler, Meletius ve Patrikhane'ye karşı meydana gelen saldırı hakkında toplanmışlardı. Patrik'e destek bildirilmiş, Meletius'u istemeyen papazların görevlerinden uzaklaştırılmaları ve olaylara katılan Rumların aforoz edilmesi kararlaştırılmıştı(3 Haziran 1923, 3 Haziran 1923, *Tevhîd-i Efkâr*, 2; *Vakit*, 2). Alınan kararlara göre, Pazartesi günü mesele hakkında ayrıca müzakerelerde bulunmak üzere Patrikhane Kilisesi'nin iki idari Meclisi toplantı yapacaktır. Sen Sinod Meclisi Patrik nezdinde şu tebligatta bulunacaktı: Galata Cemaati tarafından düzenlenen olaydan dolayı en derin nefret ve üzüntüler ortaya konacaktır. Meletius'un kahramanlıkla olaylara karşı koyarak Patrikhanenin şan ve şerefini muhafaza etmesinden dolayı takdirler sunulacaktır. Patrikhane Kilisesi'nin hukukunu savunmak için Meletius'un yanında bulunacakları bildirilecektir*(*4 Haziran 1923, *Tevhîd-i Efkâr*, 3). Pan Ortodoks Kongresi de toplantı yaparak basına bir tebliğ sunmuştur. Tebliğde Patrik'in şahsına karşı meydana gelen olay kınanmıştır. Kongrenin bütün heyetiyle Patrik Meletius'un huzuruna gittikleri ve bağlılıklarını bildirdikleri ifade edilmiştir (4 Haziran 1923, *Akşam*, 1).

Olayla ilgili olduğu görülen Patrikhane çalışanları görevlerinden alınmıştı. Örneğin, Patrikhane Başkâtibi Cuma günkü olaylarla ilgili olduğu ithamıyla görevinden azledilmişti(10 Haziran 1923, *Akşam*, 2). Öte yandan güvenlik tedbirleri artırıldı. İstanbul'daki İşgal Güçleri bir daha Cuma gününe ait olayların yaşanmaması için harekete geçti. Pazar gecesi saat 22.00'da Fransız polisleri otomobille Patrikhaneye giderek gereken tedbirlerin alındığını ve korkulacak bir şey olmadığını ifade etmişlerdir. İtalyan zabıtası da aynı teminatta bulunmuştur(6 Haziran 1923, *Akşam*, 2). Anadolu'da bozguna uğrayan Yunan ordusundan bazı silahlı kuvvetler Patrikhane'nin korunması için Patrikhane'de toplanmıştır. TBMM Hükümeti ise güvenliği sağlamak için polis

kuvvetlerini artırmış, İstanbul Kumandanlığından İnzibat Kıtasını ve bir miktar asker göndermiştir (5 Haziran 1923, *Akşam*, 1-2).

3 Haziran 1922 Pazar sabahı çok sayıda vatandaş Patrikhane'de toplanarak Meletius'a bağlılıklarını bildirmişlerdir. *Proodos* gazetesine göre Meletius, balkondan kendisini destekleyen kalabalığa teşekkür konuşması yapmıştı. Destek gösterisinden sonra toplananlardan bazıları Patrikhane odalarına çıkarak Cuma günü olaylarda yapılan tahribatı görmüşlerdir. Patrik odasındaki tahribat onları oldukça üzmüştür. Zira Patrik Meletius'un yazıhanesindeki kürsüsü yerinden fırlamış ve parçalanmış idi. Destekçiler bu manzara karşısında Patrik Meletius'un ellerinden öperek ona bağlılıklarını bildirmişlerdir. Pazartesi günü de destek gösterileri devam etmiştir. İstanbul'daki Metropolitler, Meletius'u ziyaret ederek üzüntülerini dile getirmişlerdir. Bazı Metropolitler ise destek telgrafları çekmişlerdi (6 Haziran 1923, *Akşam*, 2). İstanbul Polis Müdürü Vehbi Bey ise son destek gösterisini farklı aktarmıştır. Onun verdiği malumata göre, Pazar olması nedeniyle Patrikhane içerisindeki kilisede toplantı yapan Rumlar ayinden sonra *"Zito"* diye bağırmaya başlamışlardır. Aynı zamanda dışarıdan gelen birkaç kişi bağırmaya başlamışsa da zabıta kendilerine asayişi bozmamalarını, aksi takdirde ülkede yürürlükte olan örfi idarenin gereğinin yapılacağı uyarısında bulunmuştur. Vehbi Bey'in şu ifadeleri hükümetin Patrik'e bakışını göstermesi açısından önemlidir. Vehbi Bey, Hükümetin önceden beri Meletius'u Patrik olarak tanımadığını, dolayısıyla asla O'nun himaye edilmeyeceğini belirtmiştir. Rumların Meletius'u istemiyorlarsa kovabileceklerini, Hükümetin yalnızca güvenliği koruyacağını, cemaat işlerine karışmayacağını ifade etmiştir (4 Haziran 1923, *Akşam*, 1).

4 Haziran 1922 akşamı Meletius'a verilen üç günlük sürenin bitmesiyle muhalifler Patrikhane'yi yeniden protesto etmişlerdi (5 Haziran 1923, *Tevhîd-i Efkâr*, 1). Muhalifler, daha gündüz vakti Patrikhane önünde toplanmışlardı. Protestoda Damyanos Damianidis başkanlığındaki heyet Valiliğe bir muhtıra vermiştir. Muhtırada, iki sene önce yabancıların emelleri doğrultusunda *"sabık Atina Metropoliti Meletius'un"* Rum Ortodoks Patrikliğine getirildiği ifade edilmişti. Türk Hükümetinin rıza ve onayına dahi başvurulmadığı hatırlatılmış, birçok Rum'un da Meletius'un Patrikliğe getirilmesine muhalif olduğu söylenmiştir. O zamandan beri Patriğin istifası için bir kurtuluş fırsatını bekledikleri ifade edilmiştir. O fırsatın şimdi doğduğu, Meletius'a hakaret etmenin Tanrı'ya hakaret etmek anlamına gelmeyeceği hatırlatılmıştır.

Muhtıranın sonunda Hükümetten Meletius'un yerine Rum milletinin meşru bir Patrik'e kavuşmasının sağlanması talep edilmiştir (5 Haziran 1923, *Akşam*, 1-2). Damianidis, *Akşam* gazetesi muhabirine bir de demeç vermiştir. Demecinde Meletius'a neden karşı çıktıklarını şöyle açıklamıştır: Meletius, Türk Hükümetinin isteği dışında yabancıların vasıtasıyla Patrik makamına getirilmiştir. Bu durum Patrikhane ile Türk Hükümeti ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Meletius, Papazların evlenebilmelerine imkân sağlamak, Kiliseye musiki sokmak gibi Ortodoks Kilisesi kurallarına aykırı hükümler vermiştir. Ruhani ve Cismani Meclislere, Metropolitliklere kendi adamlarını getirmiştir. Ayda üç bin lira gibi yüksek maaş ve hesabını veremeyeceği tahsisatlar almıştır. Damianidis, bu gerekçeleri belirttikten sonra Cuma günü meydana gelen olaya dikkat çekmiştir. Bu olaydan sonra Meletius'un hala makamında kalmasını yüzsüzlük olarak ifade etmiştir. Meletius'a Cuma günü verilen üç günlük sürenin bu akşam biteceğini, yarından itibaren serbest hareket edeceklerini bildirmiştir. Hükümetin engel olmaması halinde kısa süre içinde *"Meletius'un fuzuli olarak işgal ettiği makamdan ıskatı bir emr-i vaki olacaktır."* ifadesini kullanmıştır *(*10 Haziran 1923, *Akşam*, 2).

4 Haziran protestosu da Patrikhane tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Hatta protestoları organize eden heyet Kutsal Meclis kararıyla aforoz dahi edilmiştir. Bunun üzerine Damianidis gazetelere Ortodoks Hıristiyanlara hitaben bir açık mektup yayımlamıştır. Mektubunda usulsüz uygulamalarla zenginleşen Meletius ve destekçilerinin kısa süre sonra kaçacakları iddia edilmiş ve şu çağrıda bulunulmuştur: "*... Ey cahil millet, kendinize geliniz. Onlar kaçacak ve fakat siz burada kalacaksınız. Bu sebeple bugün düşünüp bir karar vermelisiniz. Ancak bu suretle alicenap Türk vatandaşlarımızın merhametine nail olabilirsiniz."* (Macar, 2003: 119-120).

Patrik Meletius aleyhinde yapılan bu şiddetli protestolardan yola çıkan Türk basını Patrik'in İstanbul'dan kaçacağına dair haberlere yer vermiştir. 19 Haziran 1923 tarihli *Akşam* gazetesi, İstanbul'dan gitmesi taraftarlarının Patrikhane Meclisinde çoğaldığını, fakat Meletius'un hala koltuğunu korumakta ısrarcı olduğunu belirtmiştir. Gazete, Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasının hemen öncesinde Meletius'un İstanbul'dan hareketine karar verildiğini iddia etmiştir. Gazete, haberinin sonunda şu ifadeyi kullanmıştır: *"Patrikin bu günlerde şehrimizden ani olarak gaybubiyetiyle fesat ocağını terk etmesine ihtimal verilmektedir" (*19 Haziran 1923, *Akşam*, 2).

Meletius, son gelişmelerden endişe duymuş ve Lozan Konferansı'nda bulunan Venizelos'a bir telgraf çekmiştir. Telgrafında bu olaydan sonra nasıl bir yol izleyeceğini sormuştur. Venizelos Meletius'a gönderdiği cevabında Lozan Konferansı'nın ilk kısmında Patrikhane meselesinin çözülmüş olduğunu, Patrikhane'nin İstanbul'da kalmasının Türk Temsilcilerine zorlukla kabul ettirildiğini, bu yüzden tekrar bu meselenin konferansta gündeme getirilemeyeceğini belirtmiştir. Meletius'a bir an önce istifa ederek İstanbul'u terk etmesini ve Patrikhane'nin Türk Hükümeti'yle temasa geçmesini tavsiye etmiştir. Venizelos'un bu ifadelerine karşın Meletius, Patrik mevkiinden ayrılmayı kabul etmemiştir. Venizelos'a bir telgraf daha çekerek, kesinlikle istifa etmek niyetinde olmadığını belirtmiştir. Rum milletinin çıkarları gereği kendisinin İstanbul'da kalması gerektiğini, bunun sağlanması adına İsmet Paşa nezdinde yeniden teşebbüste bulunulmasını rica etmiştir. Venizelos, verdiği cevapta, İsmet Paşa'nın Meletius'un bundan sonra İstanbul'da kalmasının Rumlar için hayırlı olmayacağı düşüncesinde bulunduğunu bildirmiştir. Meletius, Sen Sinod Meclisi'ni toplantıya çağırmış ve telgrafları okumuştur. Sinod Meclisi ise Meletius'un Patrik mevkiinde kalma arzusuna itiraz etmemişti. Sen Sinod Meclisi, Venizelos'a bir telgraf çekerek Meletius'un istifasının Patrikhane'de kargaşaya sebep olacağını bildirmişti (25 Haziran 1923, *Akşam,* 2).

Gerek İstanbul Rumlarının gerekse dışarıdan Venizelos'un bütün baskılarına rağmen Meletius, Patrikhane Meclislerinden aldığı destek sayesinde Patrik makamından ayrılmamakta direnmişti. Bunun üzerine Meletius üzerindeki istifa baskıları artmıştır. Öyle ki Meletius muhalif Rumlar tarafından mahkemeye dahi verilmiştir. Damianidis ve arkadaşları tarafından şahıslarına karşı itham etmek ve yabancı pasaportuyla Osmanlı Devleti'ne girmek gerekçeleriyle Meletius dava edilmişti. İkinci Ceza Mahkemesi, Meletius'a 4 Temmuz Çarşamba günü saat iki buçukta mahkemede zanlı sıfatıyla hazır bulunmasını bildiren 14 celpname hazırlamıştır (27 Haziran 1923, *Akşam*, 1). Biri Patrik'e 12'si Sinod Meclisi azalarına, biri de Patrik Kaymakamına gönderilecekti. İstanbul İkinci Ceza Mahkemesinin bir mübaşiri, bir polis ve mahalle muhtarı, Fener Patrikhanesi'ne gitmişlerdir. Meletius, celpnameyi kabul etmemişti. Meletius'un celpnameyi reddetmesi tutulan bir zabıt varakasına eklenmiştir (28 Haziran 1923, *Akşam*, 1). Rum Ortodoks Hıristiyanları adına Damianidis, 30 Haziran 1923'te Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği bir telgrafla da TBMM Hükümeti'ne olan bağlılıklarını ifade etmiştir.

Telgrafta Meletius sonrasında seçilecek yeni Patrik ve Patrikhane'nin TBMM Hükümetiyle iyi ilişkiler içerisinde olma istekleri belirtilmiştir (2 Temmuz 1923, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1). Bu mesajla Patrikhanenin Türkiye'de geleceğini sağlamlaştırma amacı güdülmüştür.

5. Meletius'un Zorunlu Yolculuğu ve İstanbul'dan Ayrılışı

Meletius'un istifası için yapılan baskıların her geçen gün artması Patrikhane Meclislerinin tutumunda değişikliği beraberinde getirmiştir. Fener Rum Patrikhanesi meclisleri bu meseleyi tartışmak adına 27 Haziran'da toplanmıştır. Toplantıda Meletius'un üç ay izinli olarak Avrupa'ya gitmesi ve bu sürede patrikliğin Sen Sinod Meclisi tarafından yürütülmesi teklif edilmişti(Toker, 2006: 260). Muhalif Rumlar bu gelişmeye karşı çıkmışlar, 30 Haziran'da Beyoğlu'nda toplanarak Meletius'un izinli olarak değil istifa ettikten sonra İstanbul'u terk etmesi kararını almışlardır. Meletius'a izin verildiği takdirde, bu kararı tanımayacaklarını, *"Baş Papaz"*ı istifa etmiş sayacaklarını belirtmişlerdir. Aldıkları kararı, Meletius'a ve İki Meclis azalarına tebliğ etmişlerdir (3 Temmuz 1923, *Akşam*, 1).

2 Temmuzda toplanan İki Meclis, Patriğin durumunun belirlenmesini Sen Sinod Meclisine havale etmiştir(4 Temmuz 1923, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1). Sen Sinod Meclisi, teklifi görüşmek için 3 Temmuz'da toplanmıştı. Yapılan müzakerelerden sonra Patrik Meletius'a tedavisi gerekçesiyle üç ay izin verilmiştir. Meclis, Meletius'tan Cumartesiye kadar İstanbul'da kalarak bazı muamelelerin tamamlamışını rica etmiştir. Bu nedenle Meletius, hareketini önümüzdeki Pazar akşamına ertelemiştir(5 Temmuz 1923, *Akşam*, 2). Böylece Meletius'un sağlık gerekçesiyle üç ay izinli olarak Aynaroz'a gitmesi kesinleşmişti (Macar, 2003: 121). Meletius ise İstanbul'da kalma konusunda son hamleyi yapmıştır. Bu anlamda İngiliz Siyasi Temsilciliğine, Patrikhanede kalmak ve himaye edilmek için tekrar başvuruda bulunmuştu. Fakat temsilcilik İngiltere Hükümeti ile görüşmesinden sonra bu isteği reddetmişti. Meletius, aradığı desteği bulamayınca Türkiye'den ayrılmaya karar vermişti (Toker, 2006: 260). 3 Temmuz 1923'te Patrikhane ile ilgili evrakları imzalamış, öğleden sonra hak ve yetkilerini Sen Sinod Meclisi'ne terk etmişti (4 Temmuz 1923, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1).

Meletius'un İstanbul'dan ayrılmasından hemen önce Türk basını Meletius'un düşüncelerini almanın faydalı olacağı kanaatiyle hareket etmiştir. Bu anlamda *Tanin* gazetesi yazarlarından Ali Zeki Bey, Patrikhane'ye giderek

Meletius'la bir görüşme yapmıştır. Meletius ilk olarak Türk vatandaşı olduğu iddiasını yinelemiştir. Meletius, Girit doğumludur. 17 yaşındayken Girit'ten Osmanlı Devleti'nin değişik noktalarına gitmiştir. 1918'e kadar Kudüs'te, Şam'da, Cidde'de, Diyarbakır'da, Kıbrıs'ta ve İstanbul'da yaşamıştır. 1918'de Atina Metropoliti olarak seçilince Yunanistan'a gitmiştir. Balkan Harbinden sonra imzalanan Atina Antlaşması gereğince Yunanistan topraklarında kalan Osmanlı vatandaşları altı ay içinde Yunan vatandaşlığını kabul edebilmişti. Başvuruda bulunmayanlar ise Osmanlı vatandaşı kalabilmiştir. Meletius, kendisinin Yunan vatandaşlığına geçebilecekken, Osmanlı vatandaşı olarak kalmayı tercih ettiğini ifade etmiştir. Gerçi, 1918'de Atina Metropoliti olduğu zaman Yunan Hükümeti tarafından Kral iradesi ile kendisinin Yunan vatandaşlığına geçirildiğinin ilan edildiğini belirtmiştir. Bununla beraber bu işlemin Türk kanunlarına aykırı olduğunu, çünkü Osmanlı vatandaşlığından çıkabilmek için Padişah İradesinin bulunması gerektiğini hatırlatmıştır. Hakkında böyle bir iradenin çıkarılmadığını söylemiştir. Patrik seçildikten sonra İstanbul'a gelirken Osmanlı vatandaşı vizesi alabilmek için Newyork'ta, Londra'da ve Paris'te Osmanlı Konsoloshanesi aradığını fakat savaş hali nedeniyle bulamadığını ifade etmiştir (2 Temmuz 1923, *Tanin*, 1).

Meletius, demecinde Patrik seçilmesiyle ilgili tartışmalara ve yeni Türkiye Devleti'nde Patrikhane'nin konumu hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Öncelikle seçimden dolayı sorumluluğunun olmadığını, Amerika'da bulunurken Patrik seçildiğinin telgrafla kendisine bildirildiğini ifade etmiştir. Seçimin ise Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Sevr Antlaşmasına uygun olarak gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Yeni Türkiye Hükümetinin ise Patrikhane imtiyazlarını ve kanunlarını tanımadığından dolayı seçimlerin meşru olup olmadığının sorgulanamayacağını söylemiştir. Lozan Konferansının birinci celsesinin 16 Aralık tarihli müzakerelerinin tutanaklarından Rıza Nur'un ifadelerini okumuştur. Rıza Nur'un beyanından Osmanlı Devleti zamanında Gayrimüslim Cemaate verilen imtiyazların artık tanınmadığının Patrikhane'nin sadece dini işlerle meşgul olabileceğini ve buna TBMM Hükümeti'nin müdahale etmeyeceğinin anlaşıldığını belirtmiştir. Avrupa'da da durumun böyle olduğunu ifade etmiştir.

Muhabirin İstanbul Rumlarının Mütareke dönemindeki tavırlarını nasıl yorumlarsınız sorusuna ise Rumların Mütareke Dönemindeki coşkunluklarının inkâr edilemeyeceğini kabul etmekle beraber gerçekçi olunması gerektiği yanıtını vermiştir. Rumların gösterilerinin Türk düşmanlığı olarak görülmesinin

yanlış olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesiyle çökmüş, Sevr Antlaşmasıyla ölmüştür. Bu durumda İstanbul Rumları, ya İstanbul'u almak isteyen İtilaf Devletlerinin ya da Yunanistan'ın vatandaşlığını seçecekti. Rumlar dil, din, ırk itibariyle Yunanistan vatandaşı olmayı tercih ettiler. Bundan dolayı *Zito Yunan* diye bağırmışlardır[2]. Bu gösteriler Osmanlı Devletine değil İngiltere'ye karşı idi. Meletius'a göre, Birinci Dünya Savaşını İttifak Devletleri kazanmış, Almanlar, Avusturyalılar, Bulgarlar ve Türkler Selanik'e girmiş olsalardı, Selanik Müslümanları Bulgaristan'ın veya Avusturya'nın Selanik'te yerleşmeleri isteklerine karşı Türk Hükümetini seçip Türk bayrakları açacaklardı. Meletius, bir süre sonra Yunanistan'ın Selanik'e dönmeyi başarması halinde Bulgarlar ile Osmanlılardan birini tercih mecburiyetinde kalmış bulunan Selanik Türklerine "*niçin beni istemediniz demesi doğru olabilir mi?"* sorusunu yöneltmiştir.

Muhabirin bir buçuk yıllık Patriklik vazifesindeki hareket tarzını sorması üzerine Meletius, ilk olarak hakkında söylenen Türk düşmanı tabirini reddederek sözlerine başlamıştır. Kendisinin Osmanlı Hükümeti tarafından yakından tanındığını, hazine-i evrakta devletin çıkarlarına uygun birçok layihasının bulunduğunu, Hüseyin Hilmi Paşa'nın Sadrazamlığı zamanında Kudüs, Arap ve Rus meselelerinde nasıl çalıştığının herkesçe malum olduğunu belirtmiştir. Patrik seçilmesinden sonra bütün emri vakilere rağmen Osmanlı Devletiyle ilişkilerin iyileştirilmesi için çalıştığını savunmuştur. Mondros Mütarekesinin başında Patrikhane'nin Osmanlı Devletiyle ilişkilerini kesmesinden üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Kendisinin Patrik seçilmesinden sonra Ruhani ve Cismani Meclislerde bu hareketin doğru olmadığını ve bir an önce Osmanlı Devletiyle ilişkilerin kurulması gerektiğini söylediğini iddia etmiştir. Göreve başladığında Türkçenin Rum ve Patrikhane okullarından kaldırıldığını haber aldığını, buna itiraz ederek Galata mektep müdürlerini çağırarak yeniden Türkçenin programlara konulmasını istediğini ifade etmiştir. Çok sayıda Avrupalı ve Amerikalının İstanbul'dan geçerken Anadolu'daki Hristiyanlar hakkında kendisine çok olumsuz şeyler söylediklerini belirtmiş, yegâne siyasi girişiminin bu Hristiyanların kurtarılması için Mustafa Kemal Paşa nezdinde bir çare bulmaktan ibaret olduğunu ifade etmiştir. TBMM Hükümetinden İstanbul'da idareyi ele almasından sonra Refet(Bele) Paşa ile temas kurmak istediğini, fakat Patrikhanenin siyasi işlere müdahil olduğu

[2] Muhabir burada Meletius'un, Rumların *"Kahr olsun Türkler!"* diye bağırdıklarını acaba unuttu mu? ibaresini geçmiştir.

zannının doğmaması için bundan kaçındığını belirtmişti. O zamandan beri sadece dini işlerle meşgul olduğunu söylemişti.

Meletius, bundan sonraki süreçte ne yapacağına dair bilgiler vermiştir. Eğer İstanbul'da kalmış olsaydı ilk fırsatta TBMM Hükümetine *"Eğer itimadınızı haizsem Patrik kalacağım eğer değilsem gideceğim"* diyeceğini ve gelen cevaba göre hareket edeceğini belirtmişti. Patrik olarak kalması halinde bir Türk vatandaşı olarak bu devlete hizmet etmeye devam edeceğini de sözlerine eklemişti. Meletius seyahat kararının sebebini de ortaya koymuştur. Ona göre, en önemli sebep Damianidis'in *"vahşiyane tecavüzünün"* kendisini sarsmasıdır. Düşmanlar bile Türk dostluğundan bahseden ama gerçekte öyle olmayan Damianidis gibilerden iyidir. Zira Mütareke sırasında *"en iğrenç bir surette"* taşkınlıklar yapanlardan biri de Damianidis idi. Meletius, kendisini protesto için Patrikhane'ye gelenlerin bir kısmının ise Yunanistan'a giremeyen serseriler olduğunu söylemiştir. Onların yanı sıra bazı Rum ileri gelenlerinin ve TBMM Hükümetinin kendisinin İstanbul'da kalmasını uygun bulmadıklarının anlaşıldığını ifade etmiştir. Bundan sonra inzivaya çekileceğini ve Hristiyanların Türklerle mesut bir şekilde yaşamaları için dua edeceğini belirtmiştir. Ne zaman ve nereye gideceğini de açıklamıştır. Pazartesi veya Salı günü başlangıçta sağlık gerekçeleriyle Yunanistan'daki kaplıcalardan yararlanmayı düşündüğünü, fakat yanlış anlaşılmaya neden olabileceği endişesiyle doğrudan Aynaroz'a çekileceğini ifade etmiştir. Eğer TBMM Hükümeti dönmesini istemediği takdirde büyük ihtimalle Amerika'ya gideceğini belirtmiştir. Sinod Meclisi veya Karma Meclis kendisinin Patrik makamından uzaklaşmasında fayda görmesi halinde buna kesinlikle karşı çıkmayacağını son olarak bildirmiştir (2 Temmuz 1923, *Tanin*, 2).

Meletius'un İstanbul'dan zorunlu seyahati kesinleşince yeni bir problemle karşılaşılmıştı. Meletius'un yolculuğu sırasında güvenliğinin sağlanması. TBMM Hükümetinin tedbirlerine ek olarak İtilaf Devletlerinin İstanbul temsilcileri, Meletius'un güvenli bir şekilde ayrılması için ellerinden geleni yapacakları teminatını vermişlerdir. Örneğin, İngiltere Fevkalade Komiseri, Patrik'in emrine bir gemi tahsis edeceklerini ve gerekli merasimleri yapacaklarını, General Charpy de Patrik'e hareketi sırasında her türlü kolaylığı göstereceklerini bildirmişlerdi. Muhalif Rumlar, Meletius'un istifa etmeden İstanbul'dan ayrılmasını eleştirmeye devam etmişlerdir. Hemen her gün toplanarak Meletius'un istifası isteklerini yinelemişlerdi. Bu toplantılarda Vali Haydar Bey'i ziyaret ederek taleplerini TBMM Hükümeti'ne aktarmışlardır.

Onların talebi, Haydar Bey tarafından Ankara'ya bildirilmiş ve Hükümetten yanıt beklenmiştir (5 Temmuz 1923, *Akşam*, 2). Hükümetin cevabı Temmuz'un ilk günlerinde İstanbul Vilayetine çekilen telgrafla bildirilmiştir. Telgrafta Meletius'tan sonraki Patrik'in TBMM Hükümeti tarafından tanınacağı ifade edilmişti(Macar, 2003: 120). Bunun üzerine Haydar Bey, İstanbul eski Mebusu Orfanidis'i makamına davet etmişti. Hükümet'in Patrikhane meselesi hakkındaki fikirlerine dair Ankara'dan beklenen cevabın geldiğini bildirmiştir. Buna göre, Ankara Hükümeti seçilecek Patrik Kaymakamını kabul edecektir. Yine müstakil Patrik seçimine ve Rumların cemaat işlerini düzenlemek üzere İstanbul'dan Ankara'ya gidecek Rum Heyetine kolaylık sağlayacaktır (6 Temmuz 1923, *Akşam*, 1).

İstanbul'dan zorunlu ayrılığının kesinleşmesi üzerine Türk basınında Meletius'un ne zaman gideceği üzerinde tartışmalar yoğunlaşmıştı. Zira Meletius'un İstanbul'dan ayrılması Patrikhane'nin resmi işlemlerinin tamamlanması gerekçesiyle birkaç kez ertelenmişti. 4 Temmuz 1923 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi Meletius'un Salı günü İstanbul'u terk edeceğini iddia etmiştir (4 Temmuz 1923, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1). 5 Temmuz 1923 tarihli *Akşam* gazetesi *"Gayrimeşru Rum Patriği"* Meletius'un ve arkadaşlarının hareket günlerinin henüz anlaşılamadığını ifade etmiştir. Pazar günü gideceğinin söylenmesine karşın defalarca resmi makamlara Meletius'un İstanbul'da kalması için girişimlerde bulunulduğu bilgisini paylaşmıştır (5 Temmuz 1923, *Akşam*, 2). *Akşam* gazetesi, *"Meletius Ne Zaman Gidiyor?"* başlıklı haberinde, Meletius'un Aynaroz'a gitmesinin Perşembeye ertelendiği söylentisine rağmen yarın ayrılması ihtimalini dile getirmiştir (8 Temmuz 1923, *Akşam*, 1). Meletius'un seyahatinin ertelenmesi Venizelos'u harekete geçirmiştir. 9 Temmuz akşamı Sen Sinod Meclisi'ne bir telgraf çekmiştir. Telgrafında İsmet Paşa'nın kendisine, Meletius'un İstanbul'dan çıkmasından sonra TBMM Hükümetinin Patrikhane'ye bakışının iyi olacağını söylediğini belirtmiştir. İsmet Paşa'nın bu ifadelerini hatırlattıktan sonra Meletius'un bir an önce İstanbul'u terk etmesini tavsiye etmiştir. Meletius ise TBMM Hükümetinin kendisini istemediğini anladığı için ani olarak gitmeye karar verdiğini *Tanin* gazetesi muhabirine belirtmiştir (11 Temmuz 1923, *Tanin*, 3).

Meletius, Türk gazetelerine verdiği demeçlerdeki tutum değişikliğine karşın İstanbul'dan ayrılmadan hemen önce İngiltere ve ABD nezdinde yaptığı girişimlerde kendisine karşı yükselen protestolar için TBMM Hükümetini sorumlu tutmuştur. İstanbul'dan ayrılmadan bir gün önce Canterbury

Başpiskoposluğuna ve Amerika kiliselerine çektiği telgraflarda Türk Milli Teşkilatı tarafından satın alınan bazı Rumların, kilisenin dini dokunulmazlığına saldırdıklarını, buna Türk zabıtalarının engel olmadığını belirtmiştir. Kendisinin mecburen inzivaya çekileceğini, fakat koşullar uygun olursa yeniden İstanbul'a döneceğini ifade etmiştir (Toker, 2006: 261). İstanbul'dan ayrılmadan bir gün önce Rumca gazetelere verdiği beyanda yarın İstanbul'dan ayrılacağını bildirmiştir. Kiliseye ve Rum Cemaatine karşın görevlerini yaptığını, Aynaroz'da inzivaya çekileceğini ve *"ruhani çocukları"* için dua edeceğini belirtmiştir. Sen Sinod Meclisinin azalarının birlik içerisinde bulunduğunu bunu gelecekte de sürdürmesi dileğinde bulunmuş, ayrıldığı için üzüntüsünü bildirmiştir (11 Temmuz 1923, *Akşam*, 1).

11 Temmuz 1923 tarihli *Akşam* gazetesi Meletius'un gideceği haberini şu başlıkla vermişti: *"Vatan Haini Meletius Bugün Gidiyor"*, *"Sahte Patrik, Rum yavrucuklarından ayrıldığı için ağlayacak derecede müteessir olduğunu söylüyor"*. *Proodos*'tan aktardığına göre, Patrik, Sen Sinod Meclisinin toplantısına başkanlık ettikten sonra Galata Gümrüğü önünde demirli bulunan ve öğleden sonra saat dörtte limandan hareket edecek İngiliz-Mısır vapurlarından *"Famaka"* vapuruyla gidecektir. Meletius, Midilli'ye çıkacak ve oradan bir başka vapurla Aynoroz'a ulaşacaktır. Patrik'e, Patrik kaymakamı Pandeleimon, Diyakos, Hrisostomos ve özel hizmetinde bulunan akrabalarından Kostas da refakat edeceklerdir. Dün akşam telefonla Pire'ye gitmek için Famaka vapurundan dört kamara tutulmuştur (11 Temmuz 1923, *Akşam*, 1).

Tevhîd-i Efkâr gazetesi, haberi *"Aynaroz Papazı Dün Defoldu Gitti!"* başlığıyla vermişti. Gazeteye göre, *"fesatçı başı"* Meletius, 18 ay önce Yunanlıların büyük rüyasını gerçekleştirmek amacıyla İstanbul'a gelmişti. Bütün hain faaliyetlerine karşın Türk'ün azimli mücadelesi karşısında rüyası sona ermişti. Meletius'u son defa uğurlamak için dün sabahtan itibaren çok sayıda Rum, Fener'de toplanmıştı. Çok sayıda Rum ve yabancı ziyaretçi birer birer Meletius'un elini öpmüşlerdir. Meletius ise bir elinde asası olduğu halde diğer eliyle her geleni takdis etmiştir (11 Temmuz 1923, *Tevhîd-i Efkâr*, 1).

Meletius 10 Temmuz'da İstanbul'dan ayrılmıştı. İlk olarak saat iki buçukta Fener'den Galata rıhtımındaki vapura sevk edilmiş, polisler Meletius'a destek ve protesto gösterisi yapılmasına izin vermemiştir (11 Temmuz 1923, *Akşam*, 1). Meletius'un ayrılışı Fener'i hüzün ve kedere boğmuş, halk, Patriği gözyaşlarıyla uğurlamıştı. Daha, günün ilk saatlerinde Patrikhane sokaklarında büyük bir kalabalık vardı. Meletius, vaizleri, basın temsilcilerini ve elini öpmek

isteyenleri kabul etmişti. Öğleden önce Cismani Meclisi azaları Patrik'i ziyaret etmişler ve kendisiyle uzun süre görüşmüşlerdi. Ardından Rodos, Niksar ve Drac Metropolitlerinden oluşan Sinod Meclisi'nin bir heyeti Patrikhane'ye gelmişti. Meletius, Cismani ve Sen Sinod Meclisleri azalarına kendi el yazılı fotoğraflarını hediye etmiştir. Sırp Fevkalade Komiseri, Finlandiya ve Estonya heyetleriyle İngiliz Baş Rahibi da Patrik'i ziyaret etmişlerdir. Patrik, saat 10'da İki Meclisin toplantısına katılmıştı. Kısa süren toplantıda İki Meclis adına söz alan Kayseri Metropoliti Nikolas, Meletius'a Kilise ve mensuplarının minnet ve şükranını iletmiştir. Patrik ise üzüntülü olarak yerinden kalkmış, İki Meclis'i takdis ederek özel odasına çekilmişti. İki Meclis, iki kartallı altın istavrozu hatıra olarak Meletius'a vermiştir. Meletius ayrılmadan hemen önce Rumlara hitaben bir beyanname neşretmeyi ihmal etmemişti. Beyannamesinde Patrikhane işlerinin kendini çok yorduğu için geçici veya sürekli olarak *"mukaddes isim taşıyan dağa"* gittiğini belirtmiştir. Patrik vazifesini ise Sen Sinod Meclisinin üstleneceğini belirtmiştir. Hareketinin kilise uğruna bir fedakârlık olduğunu belirtmiş, TBMM Hükümeti ile Patrikhane ve Rumlar arasındaki ilişkilerin yeniden kurulmasını sağlayacağını belirtmiştir. Meletius, Patrikhane'den hareketinden önce Patrikhane avlusunda toplanan Rumlara da aynı içerikte bir konuşma yapmıştır (12 Temmuz 1923, *Akşam*, 1).

Meletius, 12 Temmuz tarihi itibariyle Midilli'ye ulaşmıştı. Adaya çıkmamış, birkaç heyeti kabul etmekle yetinmiştir. Ardından Aynaroz'a hareket etmiştir (12 Temmuz 1923, 13 Temmuz 1923, *Tevhîd-i Efkâr*, 1; *Akşam*, 1). Atina'dan 14 Temmuz tarihiyle bildirildiğine göre Patrik Meletius, Aynoroz'a ulaşmıştır. Aynoroz'da özel bir törenle karşılanmıştır. Meletius, *"Elefteros Logos"* gazetesinin muhabirine verdiği demeçte Patrik yetkisini Sen Sinod'a verdiğini ve Sen Sinod Meclisi'nin Patrik seçimine karar verebileceğini beyan etmiştir. İstanbul'dan hareketinden sonra Türklerle İstanbul Rumlarının uyumlu olarak yaşayacaklarını düşündüğünü söylemiştir (16 Temmuz 1923, *Akşam*, 1).

6. Meletius Sonrası Patrikhane ve Yeni Patrik Seçimi

Lozan Antlaşmasının imzalanmasının hemen öncesinde Meletius'un İstanbul'dan ayrılmasıyla birlikte Patrikhaneye Sen Sinod tarafından başkan vekili olarak Kayseri Metropoliti Nikolas tayin edilmiştir (12 Temmuz 1923, *Akşam*, 1). Patrikhane TBMM Hükümeti ile ilişkilerini yeniden tesis etme çabasına girmişti. İki Meclis, 11 Temmuz'daki toplantısında Patrikhane'nin yeni durumuyla ilgili kararlar almıştır. Lozan görüşmelerinde Patrikhane

meselesindeki uzlaşı temelinde alınan kararlara göre, artık Patrikhane, siyasi ve idari mahiyetten çıkmış sadece dini sorumluluğu olan bir kuruluş olacaktı. Evlenme gibi muameleler Patrikhane sorumluluğundadır. Rum cemaati, eğitim, hayır kurumları artık Patrikhane Meclisleri tarafından değil, kanunlar temelinde seçilmiş halk tarafından idare olunacaktır. Patrikhane'de görev yapan muhtelif meclis, cemaat teşkilatı oluşturulduktan sonra, görevine son verecektir. Patrikhane dini kanunlara göre yönetilecek, Hükümetle ilişkileri Lozan Konferansı'nda belirtildiği şekilde olacaktır. Hükümet artık ruhban heyetinin kararlarına ve ruhani teşkilata müdahale etmeyecektir (12 Temmuz 1923, *Tanin*, 1).

Patrikhane, Lozan Konferansında uzlaşılan yeni duruma göre konumunu belirledikten sonra İstanbul Valiliği nezdinde TBMM Hükümetiyle görüşmek için teşebbüste bulunmuştur. İstanbul Vilayeti, Meletius'un İstanbul'dan çıkmasından sonra TBMM Hükümeti ile temas kurmuş ve Patrikhane'ye karşı nasıl bir hareket izleyeceğini sormuştu. Cevap gelene kadar Valilik, Patrikhane'nin irtibat kurma girişimlerine yanıt vermekten kaçınmıştır (16 Temmuz 1923, *Tevhîd-i Efkâr*, 3). Örneğin, Sen Sinod Meclisi'nin kararıyla, Patrikhane Türkçe Kalem Müdürü Dimitri Fıtos, Patrik'in hareket ettiğini bildirmek ve Sen Sinod Meclisi'nin resmi veya gayri resmi olarak bir heyet vasıtasıyla Valilikle görüşmek arzusunu bildirmek üzere İstanbul Vilayetine gönderilmiştir. Vali Haydar Bey, hastalığı gerekçesiyle Fıtos'u kabul etmemişti (13 Temmuz 1923, *Akşam*, 1). Fıtos, 15 Temmuz'da Haydar Beyi bir kez daha ziyaret etmek istemiş ise de Vali Bey, bu sefer işlerinin yoğunluğunu bahane etmiştir (16 Temmuz 1923, *Tevhîd-i Efkâr*, 3). TBMM Hükümeti, Patrikhane ile temas kurmadığı gibi bu kurum aleyhinde neşriyata da izin vermemişti. Türk matbuatı Meletius'un olduğu gibi Patrikhane'nin de aleyhinde kamuoyunu yönlendirmiştir. Behçet Kâmi tarafından 1923'te *Tarihimiz'de Rumlar, Patrikhane ve Yunancılık*, adıyla kaleme alınan eser bu amaca önemli derecede hizmet etmiştir (Kami, 1923). TBMM Hükümeti'nin bu tutumuna rağmen Patrikhane, yeni dönemde Türkiye ile iyi ilişkiler kurma çabalarını terk etmemişti. Öyle ki 21 Temmuz 1923'te yapılan toplantıda Lozan Antlaşması adına düzenlenecek barış şenliklerine katılma kararı almıştır. Ayrıca Eylül 1923'ten itibaren Fener Patrikhanesi çalışanlarının şapkalarını çıkararak fes giymeleri kararı alınmıştı (Toker, 2006: 263). Hükümet, Ekim 1923'ten itibaren Patrikhane üzerindeki baskısını artırmıştır. Polis 28 Kasım 1923'te Patrikhane'ye gelerek, Patrikhane'nin yayın organı *Eklisiastiki Alithia* adlı

haftalık dergiyi kapatmıştır. Yine 28-29 Kasım tarihlerinde İstanbul'daki dört Rumca gazetenin yayınları durdurulmuştur. Patrikhane'nin mobilyaları üzerindeki armalarının kaldırılması emredilmiştir. Patrikhane avlusunda bulunan Aya Yorgi Kilisesinin ön yüzünde bulunan iki başlı kartal kabartması da bir ikonayla örtülmüştür (Macar, 2003: 122-123).

Meletius, Aynaroz'a gittikten sonra Patrikhaneyi Yunanistan'a taşımak çabasına girmişti. Bu sırada Fener Rum Patrikhanesinde Meletius'un İstanbul'dan ayrılırken resmen istifa etmemesinden kaynaklanan yeni patrik seçimi sorunu doğmuştu. Patrikhane Meletius'un istifa etmemesi karşısında Patrik makamının boş kalacağına dair bütün kiliselere bir tamim göndermişti. Bu konuda Türk Hükümeti bilgilendirilmişti. Meletius, görevini bırakmama konusunda direnmeye devam etmiştir. Hatta Atina'ya giderek destek almaya çalışmış, fakat beklediği yardımı bulamamıştır. Yunan Hükümeti, Türkiye ile yeni bir anlaşmazlığın ortaya çıkmaması için Khrisostomos'u, Meletius'u görevden çekmeye ikna etmek üzere 12 Ekim'de Selanik'e göndermişti. Öte yandan Papa Eftim'in ısrarı neticesinde Erdek Metropoliti Kalinikos başkanlığında toplanan yeni Sen Sinod Meclisi 6 Ekim 1923'te Meletius'u Patrik görevinden azletmişti. Meletius nihayet 10 Kasım 1923'te istifa etmeyi kabul etmişti[3] (Baş, 2005: 64; Toker, 2006: 263-265,275-276). 23 Kasım'da kendisine 15 bin drahmi maaş bağlanmıştır (Macar, 2003: 122).

Meletius'un azli ve istifasından sonra yeni Patrik seçimi gündeme gelmiştir. Lozan'da Patrik'in Ruhani Meclis azaları tarafından seçileceği kabul edilmişti. Bununla beraber Patrikhane, seçimi TBMM Hükümetinin belirleyeceği şekle uygun gerçekleştireceğini bildirmişti (12 Temmuz 1923, *Tevhîd-i Efkâr*, 3). Sen Sinod Meclisi, İstanbul Vilayetine başvurarak yeni patrik seçimi için izin istemişti. İstanbul Vali Yardımcısı Fahrettin Bey tarafından 6 Aralık 1923'te İstanbul Ortodoks Patrikhanesi Kutsal Meclisi'ne, ibaresiyle gönderilen tezkerede Patrik makamı için adaylık şartı bildirilmiştir. Tezkerede şu uyarıda bulunulmuştur: *"Türkiye dâhilinde gerçekleştirilecek dini ve ruhani seçimlere katılacak adayların Türkiye vatandaşı ve seçim sırasında Türkiye dâhilinde olmaları gerekmektedir. Bu şartlar seçilecek kişi için de geçerlidir."* (Macar, 2003: 123-124).

[3] Süreyya Şahin Meletius'un azledilmesi tarihini 4 Ekim 1923 olarak vermiştir. Bkz. (Şahin, 1980; 193); Meletius'un 2 Ekim'de istifa ettiği de iddia edilmektedir. Bkz. (Macar, 2003: 121).

6 Aralık 1923'te yapılan seçim sonucunda Kadıköy Metropoliti Grigorios[4] Patrik seçilmişti (Toker, 2006: 277). Seçimler oldukça tartışmalı geçmiştir. Türkiye açısından seçimlere uluslararası müdahale yapılmış; Yunanistan'a ve Batı'ya göre Türkiye seçimler üzerinde baskı kurmuştur. Öyle ki TBMM Hükümeti tarafından desteklenen Türk Ortodoksları lideri Papa Eftim seçim sonuçlarına itiraz etmiş hatta Patrikhane'yi basarak yönetime el koymak istemişti. Uluslararası tepki nedeniyle TBMM Hükümetinin desteğini çekmesi sonucu başarılı olamamıştır (Toker, 2006: 277-278; Şahin, 1980; 195). Patrik seçimi TBMM'de de yankı bulmuştur. 6 Aralık 1923 tarihinde Diyarbakır Mebusu Zülfü ve Maraş Mebusu Mithat Beyler Adliye Vekâletine bir soru önergesi vermişlerdir. Önergede, İstanbul Rum Patrikhanesinde Patrikhane seçimi için müzakerelerin yapıldığı ve yabancıların bu işi etkilediklerinin okunduğu belirtilmiştir. Patrikhanenin son durumuna dair Hükümetin düşüncesi ve hareket tarzının ne olduğunun Adliye Vekâleti tarafından şifahen açıklanması istenmiştir (*BCA,* 30.10.00.00/6.33.20-2).

Yeni Patrik Grigorios, 11 ay Patrik görevini yaptıktan sonra vefat etmiştir. Onun yerine ise 17 Aralık 1924'te Terkos Metropoliti Konstantin Arapoğlu, VI. Konstantin olarak seçilmiştir. Konstantin'in Patrik seçilmesi büyük bir sorun teşkil etmiştir. Zira Konstantin, İstanbul doğumlu olmayıp 1918 yılında İstanbul'a gelmişti (Baş, 2005: 65). Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti O'nun da mübadeleye tabi tutulması yönünde ısrar edecek, neticede Konstantin istifa edip Patrik makamından ayrılmak zorunda kalacaktı.

SONUÇ

Bu çalışmadan elde edilen en önemli bulgu, Milli Mücadele sürecindeki faaliyetleri nedeniyle Türkiye Cumhuriyetinde hemen her kesimde Meletius ve Fener Rum Ortodoks Patrikhanesine karşı önyargının oluşmasıdır. Bu önyargı özellikle Türk kamuoyunda halen fazlasıyla yaşanmaktadır. Patrik Meletius ve Patrikhanenin Milli Mücadeledeki Yunan lehine koydukları kesin tavrın ve çalışmaların sebebi de çalışmanın sonucunda elde edilmiştir. Bunun sebebi İstanbul ve Anadolu'nun işgaliyle birlikte Osmanlı Devletinin artık tarih sahnesinden çekildiğine ve yıllardır hayallerini kurdukları İstanbul Merkezli Büyük Yunanistan'ı kurmaya yaklaştıkları inançtır. Zira başlangıçta bütün şartlar Yunanistan lehine idi.

[4] 1850'de Sifno'da doğdu. Hro'dan mezun oldu. 1892'de Serea, 1909'da Erdek, 1913'te Kadıköy Metropoliti oldu. 1924'te öldü. Bkz. (Macar, 2003: 124).

İstanbul'da Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi Yunanistan'ın Anadolu'daki işgalleri lehinde hareket etmişti. Venizelos'un aracılığıyla ve uluslararası desteğin neticesinde Osmanlı Devleti kanunları hiçe sayılarak emrivaki şeklinde seçilen IV. Patrik Meletius'la birlikte Yunanistan'ın Anadolu politikasına Patrikhane'nin desteği zirve yapmıştır. Meletius, gerek Türkiye'de gerekse uluslararası alanda yoğun çalışmalar gerçekleştirmiştir. Dini, siyasi, içtimai, askeri, iktisadi açılardan her türlü imkânı Yunanistan'ın Anadolu politikası için seferber etmiştir. Özellikle Milli Mücadele Devrinin son Yunan-Türk savaşı olan Büyük Taarruz'daki faaliyetleri Türkler açısından yıkıcı olmuştur. Neticede Mustafa Kemal Paşa liderliğinde 1919'da başlatılmış Milli Mücadele Eylül 1922'de kesin Türk zaferi ve Yunan hezimetiyle sonuçlanmıştı. Sadece Yunan ordusu değil, en önemli destekçileri Rumlar ki bunların başında Patrik Meletius hezimete uğramıştı.

Meletius'a karşı ilk fiili tepkiler Rumlar tarafından gelmiştir. Türk ordusu Yunan kuvvetleri karşısında zafer kazandıkça Meletius'un itibarı azalmış, ona karşı tepkiler artmıştır. Bir süre sonra bu tepkilere Türkler de iştirak etmiştir. TBMM Hükümeti ise Meletius'a karşı yükselen seslerden memnun kaldığı söylenebilir. Zira yeni Türkiye'de Patrikhane ve Patrik Meletius'un artık barındırılmayacağı düşüncesi hâkimdi. Bu düşünce Lozan Barış Antlaşmasında büyük bir kararlılıkla savunulmuşsa da Müttefik Devletlerin yoğun itirazları nedeniyle kabul ettirilememişti. Patrikhanenin İstanbul'da sadece dini yetkileri kullanabilme şartıyla kalmasında; buna karşın Patrik Meletius'un Türkiye'den çıkarılmasında mutabık kalınmıştı. Lozan Konferansından sonra özellikle Venizelos'un ve Galata Rumlarının Meletius üzerinde istifa baskısı artmıştır. Meletius başlangıçta Patrik görevinden ve İstanbul'dan ayrılmayı kabul etmemişti. Bunun üzerine baskılar giderek artmış, Meletius aleyhine gösteriler yapılmaya başlanmıştı. Hatta bu protestoların birinde TBMM Hükümetiyle yeniden ilişkilerin tesisini sağlayacak bir ortam kurmak amacıyla Patrikhane basılmış, Meletius'a fiili saldırılarda bulunulmuştur. İlginç olan durum şudur ki Meletius'un istifasını isteyip gösteriler yapan muhaliflerin, Rumların az bir kesimini oluşturmasıydı. İstanbul Rumlarının çoğu Meletius'a destek vermeye devam etmişlerdi. TBMM Hükümeti ise açıktan olmasa da Meletius karşıtlarını cesaretlendiren bir yaklaşımda bulunmuştu. Meletius'u yakından takip etmiş, yeni Türkiye'de ona yer olmadığı mesajını fazlasıyla vermiştir.

Her geçen gün baskıların artması neticesinde Meletius geri adım atmış ve izinli olarak Aynaroz'da inzivaya çekilmeyi kabul etmişti. Meletius, gerek Türk

gerekse yabancı basına verdiği demeçlerde, Rum halkına yayınladığı beyannamelerde kendisine haksızlık edildiğini, isnat edilen suçlamaların doğru olmadığını belirtmiş, şimdilik Türkler ile Rumlar arasındaki ilişkilerin iyileşmesini kolaylaştırma adına İstanbul'dan gitmeyi kabul ettiğini ifade etmiştir. Fakat Meletius, TBMM Hükümetinin kendisini geri çağırması halinde görevine döneceğini belirtmişti. Zira Meletius İstanbul'dan geçici olarak ayrıldığını düşünüyor, halen Patrik unvanını koruyordu.

Neticede bir buçuk sene evvel sevinçle geldiği İstanbul'dan bu sefer keder gözyaşlarıyla ayrılmıştı. Bir süre Patrik makamını sürdürmüşse de gelen baskılar neticesinde istifa etmek zorunda kalmıştır. O'nun istifasıyla birlikte TBMM ile yakın temas kurularak yapılan seçimler neticesinde yeni Patrik seçilmişti. İlginçtir Türkiye Cumhuriyeti, Meletius ve sonrasında seçilen Patriklerle ve Patrikhane ile sıcak temas kurmaktan kaçınmıştır. Bunun da en önemli sebebi, Patrik Meletius'un ve Patrikhanenin Milli Mücadele sürecinde Türkler açısından çok kötü sınav vermesidir. Bu nedenle Patrikhaneye günümüze kadar gelen ve gelecekte de sürmesi kuvvetle muhtemel bir önyargı oluşmuştur. Bunda da Meletius'un payı oldukça fazladır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi:
BCA, 30.10.00.00/109.724.11, Lef.2.
BCA, 30.10.00.00/109.724.4, Lef.1-5.
BCA, 30.10.00.00/6.33.20, Lef.2.
BCA, 30..10.0.0/54.355..13.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:
BOA, MV., 223/158, Lef.1.

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi:
TİTE, Kutu: 40, Gömlek 183, Belge: 183, 183-1.
TİTE, Kutu: 47, Gömlek:65, Belge: 1-2.
TİTE, Kutu: 55, Gömlek:165, Belge: 1.
TİTE, Kutu: 55, Gömlek:170, Belge: 1

TİTE, Kutu: 56, Gömlek:50, Belge: 1.
TİTE, Kutu: 67, Gömlek:112, Belge: 1.
TİTE, Kutu: 55, Gömlek:87, Belge: 1.

Gazeteler:
Açıksöz
Akşam
Babalık
Hâkimiyet-i Milliye
İkdâm
İstikbâl
Şark
Tanin
Tevhîd-i Efkâr
Vakit
Varlık
Yeni Adana

Zabıt ve Tutanaklar:
TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.4, İş Bankası Yay., Ankara 1985.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C.26, TBMM Matbaası, Ankara 1960.
MERAY Seha L.; *Lozan Barış Konferansı,* C.1, YKY, İstanbul 2001.

Telif Eserler:
ARSLAN, Esat; "Kurtuluş Savaşında Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Yaklaşım "Türk Ortodoks Kilisesi", *A.Y.D.*, C.4, S.15, Mayıs 1995.

ATALAY, Bülent; Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri(1908-1923), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul 2001.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; *Nutuk 1919-1927*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2006.

BAŞ, Mustafa; *Türk Ortodoks Patrikhanesi*, Alperen Yay., Ankara 2005.

ÇELİK, Mehmet; *Fener Patrikhanesine Verilecek Ökümeniklik Statüsünün Türkiye İçin Doğuracağı Tehlikeler*, Akademi Kitapevi, İzmir 1998.

GÜLER, Ali; *Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar*, Türk Metal Sendikası Yay., Ankara 2007.

KAMİ, Behçet; Tarihimizde Rumlar, Patrikhane ve Yunancılık, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1923.

KAYA, Önder; "80 Yıl Önce Fener Rum Patriği İle Yapılan Bir Mülakat", *T.T.D.,* S.124, Nisan 2004.

MACAR, Elçin; *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yay. İstanbul 2003.

OKUR, Mehmet; Milli Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesi'nin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.29-30, Mayıs-Kasım 2002.

ŞAHİN, M.Süreyya; *Fener Patrikhanesi ve Türkiye,* Ötüken Yayınevi, İstanbul 1980.

TOKER, Hülya; *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yay., Ankara 2006.

TOPBAŞ, Tansel; *Ekümeniklik Fener Rum Patrikhanesi,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2007.

YILDIRIM, Uğur; *Dünden Bugüne Patrikhane*, Kaynak Yay., İstanbul 2004.